

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

_____ Е.В. Лузік

« _____ » _____ 2021 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

(ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА)

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»

Галузь знань: 05 Соціальні та поведінкові науки

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Практична психологія»

Тема: «Вплив креативності підлітків на стратегії поведінки в конфлікті»

Виконавець: студентка групи 426 Бондарчук Дар'я Петрівна

Керівник: старший викладач Проскурка Наталія Миколаївна

Нормоконтролер:

_____

(підпис)

Бородінова Л.Ю.

КИЇВ 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра педагогіки та психології професійної освіти
Галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки
Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Е. Лузік

«__» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання дипломної роботи

Бондарчук Дар'ї Петрівни

1. Тема дипломної роботи «Вплив креативності підлітків на стратегії поведінки в конфлікті» затверджена наказом ректора від «26» березня 2021 №483/ст.
2. Термін виконання роботи: з 22.02.2021 до 01.06.2021 р.
3. Вихідні дані до роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до першого та другого розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків загальним обсягом 67 сторінок, з них обсяг основного тексту 46 сторінок, список використаних джерел нараховує 42 позиції.
4. Зміст пояснювальної записки: Вступ; Розділ 1. Теоретичні основи вивчення креативності підлітків та вибору стратегій поведінки в конфлікті; Висновки до першого розділу; Розділ 2. Емпіричне дослідження впливу креативності підлітків на вибір стратегій поведінки у конфлікті; Висновки до другого розділу; Висновки; Список використаних джерел та літератури; Додатки.
5. Перелік обов'язкового графічного (ілюстративного матеріалу): таблиці, рисунки, діаграми, графіки.

Календарний план-графік

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1.	Опрацювання та реферування літератури з теми дослідження. Визначення об'єкта і предмета дослідження	22.02.2021	
2.	Формулювання теми, мети, завдання дослідження. Написання вступу. Складання попереднього плану роботи. Узгодження з керівником	01.03.2021	
3.	Написання першого розділу. Подання керівникові на перевірку	01.04.2021	
4.	Написання другого розділу. Подання керівникові на перевірку	01.05.2020	
5.	Оформлення роботи. Подання керівникові на перевірку	10.05.2021	
6.	Попередній захист дипломної роботи	18.05.2021	
7.	Опрацювання зауважень і виправлення недоліків	30.05.2021	
8.	Подання остаточного варіанта на кафедрі для перевірки на академічну доброчесність	31.05.2021	
9.	Подання дипломної роботи на рецензування	02.06.2021	
10.	Захист роботи	14.06.2021	

6. Дата видачі завдання: «22» лютого 2021 р.

Керівник дипломної роботи _____ Проскурка Н.М.
(підпис керівника) (П.І.Б.)

Завдання прийняв до виконання _____ Бондарчук Д.П.
(підпис випускника) (П.І.Б.)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Вплив креативності підлітків на стратегії поведінки в конфлікті»: 67 сторінок, 42 використаних джерела та літератури, 3 додатки.

Об'єктом дослідження виступають стратегії поведінки підлітків у конфлікті.

Предметом дослідження є вплив креативності підлітків на стратегії поведінки у конфлікті.

Мета дослідження полягає у визначенні впливу креативності підлітків на вибір стратегії поведінки в конфлікті.

У дипломній роботі розкрито поняття конфлікту, особливості поведінки підлітків в конфліктних ситуаціях. Також описано стилі поведінки в конфліктних ситуаціях осіб підліткового віку.

Практичне значення роботи полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані практичними психологами в роботі з підлітками, з метою допомоги підліткам у виборі ефективного стилю поведінки у конфлікті. Рекомендації та результати дослідження можуть бути застосовані в діяльності практичних психологів та педагогів при організації роботи, навчального процесу та спілкуванні з підлітками. Також в консультативній, просвітницькій, профілактичній діяльності практичного психолога, й при викладанні таких навчальних курсів як: «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Сімейна психологія», «Психологія конфлікту».

ПІДЛІТОК, ПІДЛІТКОВА КРИЗА, КОНФЛІКТ, ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ, КРЕАТИВНІСТЬ, СТИЛІ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ТА ВИБОРУ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ	9
1.1. Особливості виникнення конфліктів у підлітковому віці та шляхи їх врегулювання.....	9
1.2. Основні підходи до вивчення креативності підлітків.....	13
Висновки до першого розділу.....	17
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ НА ВИБІР СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ	19
2.1 Зміст та організація дослідження впливу креативності підлітків на вибір стратегій поведінки у конфлікті.....	19
2.2 Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження.....	22
2.3 Практичні рекомендації психологам, педагогам щодо розвитку креативності підлітків як чинника вибору успішних стратегій поведінки в конфлікті.....	37
Висновки до другого розділу	41
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	47
ДОДАТКИ	50

ВСТУП

Актуальність роботи. Підлітковий вік традиційно відноситься до числа кризових вікових груп, нерідко в цей період виникають конфліктні ситуації в різних сферах - сім'ї, школі, в групі однолітків. Хід соціалізації підлітка багато в чому залежить від того, яким чином він буде реагувати в цих конфліктних ситуаціях, від його стратегії поведінки в конфліктах. Переважання того чи іншого стилю, стратегій багато в чому визначається не тільки соціальним контекстом, але й індивідуально-психологічними особливостями особистості учасника конфлікту. Підлітки часто не вміють знаходити конструктивний вихід з конфліктної ситуації, вирішуючи її в емоційно-негативних формах, використовуючи вербальну, фізичну агресію тощо.

Дослідження креативності як особистісної якості індивіда, останнім часом стає все більш актуальнішим. Багато в чому це пов'язано з тим, що прогрес не стоїть на місці, відбувається розвиток інформаційних технологій, безперервно розвивається наука, техніка, технології, відбувається вдосконалення праці, форм і методів організації виробництва тощо. Креативність, як вміння нестандартно мислити, швидко знаходити нові рішення, виходити зі складних ситуацій, являється дуже цінною якістю.

Розвиток і вдосконалення креативності дозволить підлітку виробити вміння знаходити ефективні вирішення проблемних питань, в тому числі і в конфліктних ситуаціях. Усвідомлене цілеспрямоване використання своєї креативності дає можливість особистості досягти бажаного результату і самореалізуватися. Все це наводить на думку, що креативна, творчо розвинена особистість повинна справлятися з труднощами досить ефективно.

Дослідженням креативності присвячували свої праці відомі українські: О. Григоренко, Л. Дідковська, Г. Костюк, С. Максименко, Г. Меднікова, В. Моляко, Д. Отич, та ін.; російські: Д. Богоявленська, Р. Грановська, В. Дружинін, О. Задоріна, О. Матюшкін, Я. Пономарьов, А. Реан, М. Холодна, О. Яковлева та ін. та зарубіжні: М. Боден, Дж. Гілфорд, Е. Де Боно, С. Медник, Дж. Рензуллі, Р. Стернберг, К. Тейлор, Е. Торранс та ін. автори.

Стратегії поведінки в конфлікті досліджували як українські науковці: Л. Долинська, Л. Карамушка, Г. Ложкін, Н. Макарчук, Л. Матяш-Заяц, М. Пірен, Н. Пов'якель та ін.; так і зарубіжні: Р. Блейк, Н. Леонов, Р. Мертон, Дж. Моутон, Д. Смелсер, Л. Сохань, К. Томас та ін.

Таким чином, теоретичне та практичне вивчення впливу креативності на поведінку в конфлікті серед підлітків актуально, перш за все, за рахунок поглиблення наукових знань щодо особливостей конфліктної поведінки підлітків, її подальших наслідків та окреслення шляхів розвитку креативності у підлітків.

Об'єкт дослідження: стратегії поведінки підлітків у конфлікті.

Предмет дослідження: вплив креативності підлітків на стратегії поведінки у конфлікті.

Мета: дослідити вплив креативності підлітків на вибір стратегії поведінки в конфлікті.

Завдання дипломної роботи:

1. Здійснити теоретичний аналіз особливостей прояву креативності підлітків та стратегій поведінки в конфлікті.
2. Підібрати діагностичну базу дослідження та провести емпіричне дослідження креативності підлітків та стратегій поведінки в конфлікті.
3. Довести наявність впливу креативності підлітків на вибір стратегії поведінки в конфлікті.
4. Розробити практичні рекомендації психологам, педагогам щодо розвитку креативності підлітків як чинника вибору успішних стратегій поведінки в конфлікті.

Методи дослідження:

- *теоретичні:* аналіз літератури, класифікація, систематизація, порівняння й узагальнення отриманих результатів, порівняння експериментальних даних дослідження, формування висновків;
- *емпіричні:* спостереження, опитування, тестування;
- методи статистично-математичної обробки даних: програма SPSS 17.0.

Для реалізації поставлених завдань було використано ряд психодіагностичних методик:

1. Діагностика особистісної креативності (Є. Тунік);
2. Методика «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева;
3. Методика дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н. Гришиної);
4. Методика «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка, Н. Головань).

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані практичними психологами в роботі з підлітками, з метою допомоги підліткам у виборі ефективного стилю поведінки у конфлікті.

Структура та обсяг дипломної роботи: Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 42 найменування, додатків на 17 сторінках. Основний зміст роботи викладений на 46 сторінках і містить 11 рисунків. Загальний обсяг роботи - 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ ТА ВИБОРУ СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ В КОНФЛІКТІ

1.1. Особливості виникнення конфліктів у підлітковому віці та шляхи їх врегулювання

Криза підліткового віку створює основу для виникнення численних внутрішньо особистісних і міжособистісних конфліктів, тому конфліктна поведінка є широко поширеним явищем серед підлітків. Така поведінка виступає способом утвердження своєї позиції, як у відносинах з дорослими, так і в стосунках з однолітками. У зв'язку з кризою підліткового віку, цей період стає найскладнішим періодом життя дитини.

Причини підліткових конфліктів можуть бути найрізноманітнішими та для їх вирішення підлітки нерідко потребують допомоги й порад дорослої людини. До конфліктів підліткового віку можна віднести: непослух, суперечки, нав'язування своєї точки зору оточуючим, непорозуміння, зверхнє ставлення до людей, невиконання обов'язків, низька успішність, лінь [2].

Для того щоб розглянути конфліктну поведінку дитини, необхідно з'ясувати, що мається на увазі під словом «конфлікт». Якщо виходити із загальноприйнятого визначення даного поняття, то в тлумачному словнику С. Ожегова воно трактується, як «зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок або поглядів опонентів або суб'єктів взаємодії» [26].

А. Анцупов, І. Ворожейкін, Т. Драгунова, А. Кібанов, А. Реан, А. Шипілов в своїх роботах розглядають конфлікт з різних сторін.

Як вважають Г. Ложкін та Н. Пов'якель, конфліктність особистості і пов'язаний з нею стереотип поведінки має тісний зв'язок з акцентуацією характеру. Адже акцентуації сприяють збільшенню ролі одних рис характеру за рахунок інших, тим самим ускладнюючи взаємодію з оточуючими, провокуючи різні інциденти [22].

М. Пірен у своїх працях розглядає конфлікт як суспільний феномен, що проникає в усі сфери людського соціуму. М. Пірен і В. Ребкало зазначають, що конфлікт як відкрите протистояння є наслідком взаємовиключних інтересів і позицій [29].

Н. Коломінський в своїй монографії дає таке визначення терміну конфлікт: *Конфлікт* – це зіткнення і протиборство протилежно спрямованих психологічних чинників у взаємодії між особистостями, групами або всередині особистості, породжені значущими для них протиріччями [15].

С. Максименко визначає конфлікт як суперечність, що виникає між людьми у зв'язку з розв'язанням тих чи інших питань соціального чи особистого життя [23].

А. Петровський, М. Ярошевський розкривають конфлікт як зіткнення протилежно спрямованих, несумісних одна з одною тенденцій в міжособистісних відносинах, пов'язаних з гострими негативними емоційними переживаннями [31].

А. Урбанович – як зіткнення протилежних інтересів (цілей, позицій, думок, поглядів) на ґрунті суперництва, при якому відсутнє взаєморозуміння та присутні гострі емоційні переживання [38].

Н. Гришина доводить, що міжособистісний конфлікт виступає як біполярне явище [9].

На думку, І. Ворожейкіна та А. Кібанова, конфлікт, виходячи з його психологічної сутності, «є одним з типів важких ситуацій, що виникають в житті підлітка і в його колективі» [20].

А. Реан вважає, що «конфлікт несе певний рівень напруженості. Якщо розглядати групу людей, то у кожної окремої особистості він буде різним, оскільки це залежить від стійкості психіки індивіда» [32].

В роботах А. Анцупова та А. Шипілова конфліктна поведінка розглядається, як «результат внутрішніх та зовнішніх протиріч між суспільством, мікросередовищем та особистістю» [16].

В першу чергу початок підліткового періоду пов'язаний з фізіологічними змінами: активізуються гормональні процеси пов'язані з інтенсивним дозріванням організму. І це неодмінно позначається на поведінці підлітка.

В результаті нерозуміння того, що відбуваються в тілі, фізіологічних процесів виникають внутрішньо-особистісні конфлікти: різко знижується самооцінка, зростає невдоволення собою. У цей період часто можна стикатися з дратівливістю, швидкою стомлюваністю і частими змінами настрою підлітка. Виникає велика стурбованість власною зовнішністю, часто це виражається в підвищеній увазі до зовнішнього вигляду, прагненні до змін, прикрашанні себе, але можна бачити й інші варіанти: підліток перестає доглядати за собою, носить мішкуватий одяг, що приховує обриси тіла.

На фоні стресу від фізіологічних змін можуть виникати конфлікти підлітка з дорослими. Якщо дорослі не будуть чинити зайвого тиску, то збережуть довірливі стосунки, конфлікт буде, але він буде плавним і не принесе підлітку серйозних переживань. І навпаки, якщо дитина в дитинстві відчувала біль і відчуження, то з часом образа, недовіра і конфлікт лише зростатимуть.

У підлітка починають змінюватися поведінка, звички, міміка, жести, мова. Він то міркує та поводить себе, як дорослий, то перетворюється на вперту егоїстичну дитину. Така поведінка не може залишити свій відбиток на атмосфері в середовищі, в якому перебуває дитина [11].

Провідною діяльністю підліткового періоду є спілкування з однолітками. Це спілкування необхідно у великій кількості, воно є критично важливим для формування особистості. Компанія однолітків стає тією групою, думка якої особливо важлива, тут формується і система цінностей.

Думка групи однолітків стає принципово важливою для формування самооцінки підлітка. Підліткові важливо отримувати схвалення цієї групи, мати в ній певний статус, відповідати тим нормам, які прийняті в підлітковому середовищі. Тут, в залежності від місця серед ровесників, він отримує досвід прийняття або відхилення, що, швидше за все, позначиться на його подальших відносинах з людьми, в родині, на роботі, в інших групах.

Засуджуючи норми, якими живуть підлітки, різко критикуючи зовнішній вигляд або образ їхнього життя, дорослі ускладнюють ситуацію, вносячи ще більше напруження. Підліток, таким чином, потрапляє в ситуацію подвійного тиску: з

одного боку прагнення отримати схвалення і високий статус серед ровесників штовхають його до спроб відповідати нормам, прийнятим серед однолітків. З іншого боку батьки своїм тиском протистоять цим спробам і підліток опиняється в дуже непростому становищі, де, піддавшись вимогам однієї зі сторін він незмінно потрапить під осуд іншої. Основою такої поведінки підлітка є потреба здобути владу над своїм життям, стати незалежним, знайти своє «Я».

Прагнення до незалежності часто виражається в запереченні традицій, норм поведінки, в неоднозначному самовираженні. Це нерідко викликає негативну реакцію дорослих і служить додатковим каталізатором конфліктів.

Допомогти підлітку впоратися з його внутрішньо-особистісними конфліктами й підтримувати доброзичливу атмосферу – це вже чималий крок до його змоги впоратися з його труднощами в майбутньому житті.

Поведінка підлітків в конфліктній ситуації підпорядковується загальним закономірностям протікання конфліктів. Згідно з дослідженнями К. Томаса в конфліктній ситуації можуть використовуватися п'ять головних стилів поведінки: пристосування, компроміс, співпраця, уникнення, суперництво. [14; 18]

Стиль суперництва спостерігається, в основному, у школярів, які користуються авторитетом серед однолітків [5]. У них зазначається твердість характеру, сила волі, прагнення задовольнити власні інтереси, при цьому інтереси іншої сторони їх абсолютно не цікавлять.

Стиль співпраці – один з непростих методів поведінки підлітків в конфлікті, до цього стилю вони вдаються тільки в тому випадку, коли не хочуть псувати відносини. Обидві сторони конфлікту повинні володіти дипломатичними здібностями, тобто – умінням домовлятися, захищаючи свої інтереси і при цьому враховувати інтереси свого опонента, вмінням слухати інших, стримуючи при цьому свої емоції. Відсутність одного з цих умінь робить цей стиль неефективним [5].

Стиль компромісу означає врегулювання розбіжностей за допомогою взаємних поступок. Від стилю співробітництва цей стиль відрізняється тим, що конфліктуючі сторони домовляються між собою на ранній стадії конфлікту,

оскільки розуміють, що суперник має не менш переконливі аргументи і можливості для досягнення поставленої мети, всі сторони хочуть одного й того ж, але досягти мети, не поступаючись один одному, не вийде.

Стиль уникнення вибирається підлітками тоді, коли вони не зовсім впевнені в своїй правоті або коли ця проблема не стоїть для них на першому місці, або коли інші сторони конфлікту мають більше можливостей для досягнення цілі [5]. Через деякий час ці розбіжності, що призвели до конфлікту, можуть вирішитися самі собою або підліток може зайнятися цими питаннями пізніше, коли в його розпорядженні будуть додаткова інформація та можливості.

Стиль пристосування означає, що підліток не зацікавлений захищати власні інтереси, він йде на угоду з іншими сторонами в збиток собі, але при цьому зберігає дружні стосунки. Цей стиль використовується не для вирішення конфлікту, а для власного спокою і стабільності.

Хочеться зазначити, що конфліктність підлітка часто викликана прагненням задовольнити свої власні потреби, з яких головна – це визнання дорослих і однолітків. Адже підліток це вже не дитина, але ще й не доросла людина. Він мислить, як дорослий, а поступає, як дитина, тому йому потрібно допомогти: розвивати вміння заздалегідь запобігати конфліктам, створювати такі умови, коли приводи для протистоянь не виникатимуть в освітньому середовищі та сім'ї.

1.2. Основні підходи до вивчення креативності підлітків

Без сумнівів, феномен креативності – складне, багаторівневе, системне явище, яке виражається в безлічі теоретичних, практичних та експериментальних напрямках її вивчення. Вивченням креативності займалися Ф. Баррон, Д. Богоявленська [6], Дж. Гілфорд, О. Григоренко, Л. Дідковська, Г. Костюк, С. Максименко, А. Маслоу [24], О. Матюшкін, Р. Мей, Г. Меднікова, В. Моляко, Д. Отич, Я. Пономарьов [30], С. Рубінштейн, Р. Стернберг [38], Б. Теплов, Е. Торренс, Д. Харрінгтон та інші. Попри всі вітчизняні та зарубіжні дослідження, поняття креативності на сьогодні ще не можна назвати чітко визначеним і сталим.

Насамперед, креативність як характеристика особистості сучасної людини була обґрунтована в роботах Д. Богоявленської, Л. Виготського, Г. Костюка, Я. Пономарьова, С. Рубінштейна. Аналіз наукової літератури показує, що виявлено взаємовідношення креативності та інтелекту (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд, П. Торренс, М. Холодна); креативності від особистісних характеристик (Ф. Баррон). С. Каплан, Н. Лейтес, А. Реан, Дж. Рензуллі, Р. Стернберг, А. Таннебаум, К. Хеллер, Дж. Фельхьюзен розглядали креативність як багатовимірне явище, що містить як інтелектуальні, так і особистісні, соціальні якості. Через поняття обдарованості креативність досліджували О. Кульчицька, С. Максименко, О. Матюшкін, В. Моляко та інші.

У питанні підходів до вивчення креативності також як і у визначенні сутності креативності немає однозначності, але можна виділити декілька підходів, які найчастіше зустрічаються в науковій літературі. Аналізуючи літературу, першими можна відзначити два напрямки у вивченні креативності: креативність як психічний процес і креативність як творче ставлення до життя [10].

Як відзначають І. Дерманова і М. Крилова відомо, що модель інтелекту Д. Гілфорда містить в собі три складові: зміст, операції та результат. До операцій він включав дивергентне мислення, а зміст може бути образним, символічним і поведінковим [10].

Слід так само взяти до уваги й інший підхід зарубіжних психологів до питання вивчення креативності. Вони виділяють такі основні напрямки:

- *Креативний процес* (як здатність). Так П. Торренс розуміє креативність як дисгармонію між чутливістю до проблем і дефіцитом знань, а Х. Гейвін визначає її як здатність незвичайним способом отримувати нестандартний продукт [8];

- *Креативний продукт*. П. Джексон і С. Мессик виділили чотири критерії креативного продукту [36]:

- 1) оригінальність (статистична рідкість);
- 2) осмисленість (рідкісний спосіб використання звичайного предмета);
- 3) трансформація (ступінь перетворення початкового матеріалу на основі подолання конвергентних обмежень);

4) об'єднання (вираз нової ідеї в стислій формі, через створення єдності і пов'язаності елементів досвіду).

- *Креативна особистість*. Психологи виділяють декілька особливостей креативної особистості, - самовпевненість, самовдоволення, невизнання соціальних обмежень, також відзначається схильність до ризику, стійкість до перешкод навколишнього середовища та різного роду конфліктів [21]. А. Олах визначає такі характерні риси творчих людей [27]:

1. Незалежність (власні стандарти важливіше стандартів груп, незалежність оцінок і суджень);

2. Відкритість розуму (готовність повірити своїм і чужим фантазіям, сприйнятливість до нового і незвичайного);

3. Висока толерантність до невизначених і не розв'язаних ситуацій, конструктивна активність в таких ситуаціях;

4. Розвинене естетичне почуття, прагнення до краси.

Характеристики творчої особистості, які були визначені західними вченими, отримали своє підтвердження і у вітчизняній психології.

Якщо звернутися до вітчизняних досліджень феномена креативності, то можна відзначити декілька підходів, які розглядаються найактивніше. Підхід О. Тихомирова до вивчення креативності передбачає дослідження створення нового продукту або результату творчого мислення, в інших – творчого процесу створення нового (А. Брушлинський, В. Моляко, П. Якобсон).

На даний момент можна говорити про сформовану традицію розуміння креативності як здатності, що показує глибинну властивість індивідів створювати оригінальні цінності, приймати нестандартні рішення, виходити за межі відомого; як інтегральної властивості особистості, що втілює її творчі можливості (П. Анохін, Т. Баришева [3], Ю. Жиганов, В. Каменська, І. Мельникова, Л. Сергейчик [36] та інші).

Серед дослідників креативності, що підтримують підхід до інтерпретації креативності як «інтегративної здатності, яка вбирає в себе цілі системи взаємопов'язаних здібностей елементів», можна виділити А. Хуторського [39, с. 22].

В. Дружинін відзначає [12], що в психології існує як мінімум *три основні підходи до проблеми креативності* (творчих здібностей). Їх можна сформулювати так:

1. Представники першого підходу стверджують, що як такої креативності немає. Інтелектуальна обдарованість виступає в якості необхідної, але недостатньої умови творчої активності особистості. Головну роль в детермінації творчої поведінки відіграють мотивація цінності та особистісні риси (Д. Богоявленська [7], А. Маслоу, А. Танненбаум). До числа основних рис творчої особистості відносять когнітивну обдарованість, чутливість до проблем та незалежність суджень в невизначених і складних ситуаціях.

2. Інший підхід передбачає характеристику креативності як творчої здатності, яка є самостійним чинником, незалежним від інтелекту (Дж. Гілфорд, Я. Пономарьов [30], К. Тейлор). У більш «м'якому» варіанті дана теорія говорить, що між рівнем інтелекту і рівнем креативності присутній незначний зв'язок.

3. Третій підхід оснований на зв'язку рівня розвитку інтелекту та рівня творчих здібностей. Цю точку зору поділяють практично всі фахівці в області інтелекту (Г. Айзенк, Д. Векслер, А. Термен). У концепції Е. Торранса, під назвою «теорія інтелектуального порогу», інтелект і креативність формують єдиний фактор, тому, чим вище коефіцієнт інтелекту, тим вище творча здатність.

Окремо як четвертий підхід можна виділити концепцію Д. Богоявленської. У ньому креативність – це інтегральна характеристика особистості, обумовлена взаємодією когнітивно-інтелектуального та мотиваційно-особистісного фактора [6].

Д. Богоявленська вводить поняття «креативна активність особистості» [7]. Автор вважає, що ця активність властива креативному типу особистості, а творчість є ситуативно не стимульованою активністю, що виявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми. Креативний тип особистості властивий всім новаторам, незалежно від роду діяльності: льотчикам-випробувачам, художникам, музикантам, винахідникам тощо.

Отже, можна говорити про те, що на сучасному етапі розвитку психології єдине визначення поняття «креативність» вважається усталеним. При цьому

практично у всіх підходах підкреслюється така важлива відмінна риса креативності, як здатність вийти за рамки заданої ситуації.

Висновки до першого розділу

У першому розділі дипломної роботи було проведено теоретичний аналіз наукових досліджень креативності та стратегій поведінки в конфліктних ситуаціях у психологічній літературі. Відповідно до цього було виявлено, що на сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених вивченню креативності та стратегій поведінки в конфліктах. Можна відзначити два напрямки у вивченні креативності: креативність як психічний процес і креативність як творче ставлення до життя.

Також описано характерні риси творчих людей та сформульовано три основні підходи до визначення проблеми креативності (творчих здібностей) за В. Дружиніним, а саме:

1) до числа основних рис творчої особистості відносять когнітивну обдарованість, чутливість до проблем та незалежність суджень в невизначених і складних ситуаціях;

2) характеризує креативність як творчу здатність, що є самостійним чинником, незалежним від інтелекту або зв'язок між рівнем інтелекту та рівнем креативності є незначним;

3) оснований на зв'язку рівня розвитку інтелекту та рівня творчих здібностей. Можна виділити концепцію Д. Богоявленської, де креативність є інтегральною характеристикою особистості, обумовлена взаємодією когнітивно-інтелектуального та мотиваційно-особистісного фактора.

Розкриваючи сутність основних понять, таких як «креативність», «підлітковий вік» та «кризи підліткового віку» можна говорити про те, що на сучасному етапі розвитку психології, визначення даних понять вважаються усталеними. При цьому практично у всіх підходах до вивчення креативності підкреслюється така важлива відмінна риса креативності, як здатність вийти за рамки заданої ситуації.

Проаналізовано та узагальнено причини конфліктів осіб підліткового віку. Підлітковий вік - це одна з криз, з якою стикається дитина протягом періоду свого дорослішання. Різкі внутрішні зміни, перебудови можуть викликати дискомфорт у дітей, відповідно це позначається на всіх психічних функціях. Для того, щоб компенсувати внутрішню дисгармонію, дитина намагається виплеснути це назовні. Саме тому проявляється протестуючий характер по відношенню до оточуючих. Тобто в підлітковому віці через складність і суперечність особливостей зростаючих людей, внутрішніх і зовнішніх умов їх розвитку можуть виникати ситуації, які порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи об'єктивні передумови для виникнення і прояви агресивності і конфліктності.

Таким чином, актуальним є подальше вивчення креативності підлітків та її вплив на стратегії поведінки в конфлікті.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ КРЕАТИВНОСТІ ПІДЛІТКІВ НА ВИБІР СТРАТЕГІЙ ПОВЕДІНКИ У КОНФЛІКТІ

2.1. Зміст та організація дослідження впливу креативності підлітків на вибір стратегій поведінки у конфлікті

Завдяки теоретичному аналізу наукових джерел ми з'ясували, що на даний час вплив креативності підлітків на стратегії поведінки в конфлікті є недостатньо вивченим. З метою визначення впливу креативності підлітків на стратегії поведінки в конфлікті нами було проведено емпіричне дослідження. У дослідженні взяло участь 40 осіб – учнів середньої та старшої школи №307 м. Київ віком від 15 до 18 років включно, з них 82,5% жіночої статі і 17,5% - чоловічої, 62,5% людей віком 15 років, 32,5% людей 16 років та 5% - 18 років.

Дослідження проводилося на базі сервісу Google Forms за допомогою мережі Інтернет для більшої зручності заповнення бланків респондентами. Нами було обрано саме такий вид опитування респондентів для того, щоб не відволікати їх від буденних справ, не витратити їхній час на те, щоб всі вони зібрались в одному місці для проходження методик в приміщенні на нейтральній території. Це передбачало те, що респонденти таким чином матимуть змогу пройти методики в комфортній для них обстановці, в зручний час та в звичних умовах, щоб проходження методик не було для них стресовою ситуацією. Часових обмежень на проходження методик нами надано не було. Кожен досліджуваний проходив методики стільки часу, скільки це потребувало їх завершення.

Усі чотири методики - діагностика особистісної креативності (Є. Тунік), методика «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева, методика дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н. Гришиної) та методика «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка Н. Головань) були включені в один загальний бланк, тобто методики надсилалися одночасно та кожному досліджуваному окремо (Додаток А).

Відповідно до логіки нашого дослідження, першою в онлайн-бланку була методика Є. Тунік на визначення чотирьох особливостей творчої особистості: допитливості, уяви, складності, схильності до ризику [13]. Адже первинною метою нашого дослідження було емпіричне дослідження та теоретичне обґрунтування впливу рівня креативності підлітків на вибір стратегії поведінки в конфліктній ситуації. Дана методика містить 50 тверджень, кожне з яких містить чотири варіанти відповіді - «згоден», «згоден частково», «не згоден» та «важко відповісти». Оцінка результатів даного опитувальника ґрунтується на чотирьох ключових факторах, про які ми говорили вище, тому що вони тісно взаємопов'язані з творчим потенціалом людини. У підсумку, ми отримуємо чотири показники, що відносяться до кожного з факторів («сиру» оцінку), і один сумарний показник. Для отримання результатів потрібно зіставити відповіді з ключем методики. Визначення кожного з чотирьох факторів креативності особистості здійснюється на базі позитивних і негативних відповідей, що оцінюються 2-ма балами, частково, що співпадають з ключем (у формі «може бути»), оцінюються в 1 бал, і відповіді «не знаю» оцінюються в – 1 бал. Використання цієї оцінюючої шкали дає право «показати» недостатньо творчу, нерішучу особистість. Якщо усі відповіді співпадають з ключем, то сумарний «сирий» бал може дорівнювати 100, якщо не відмічені пункти «не знаю». Кінцева кількісна вираженість того або іншого фактора визначається шляхом складання всіх відповідей, які співпадають з ключем, і відповідей «може бути» (+1 бал) і відніманням з цієї суми всіх відповідей «не знаю» (-1 бал). Чим вища «сира» оцінка людини, яка відчуває позитивні почуття по відношенню до себе, тим більш творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатна піти на ризик і розібратися в складних проблемах вона є. Можуть бути одержані оцінки по кожному фактору тесту окремо, а також сумарна оцінка.

Після першої методики одразу описувалася наступна - методика «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева [4]. Дана методика за допомогою самооцінки поведінки в нестандартних ситуаціях життєдіяльності дозволяє визначити рівень соціальної креативності. Методика містить 18 запитань та до кожного пропонується за дев'ятибальною шкалою провести самооцінку особистісних якостей або частоту їх

прояву в заданих ситуаціях життєдіяльності, де в кожній шкалі 1 – слабкий / рідкісний прояв якості, 9 - виражений / частий. Таким чином на основі сумарного числа набраних балів визначається рівень творчого потенціалу, де рівні соціальної креативності особистості наступні: 18-39 - дуже низький рівень, 40-54 – низький, 55-69 - нижче середнього, 70-84 - трохи нижче середнього, 85-99 – середній, 100-114 - трохи вище середнього, 115-129 - вище середнього, 130-142 - високий рівень та 143-162 - дуже високий рівень.

Задля визначення індивідуальних схильностей до конфліктної взаємодії і визначення стилів вирішення конфліктних ситуацій осіб підліткового віку, було використано методику дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н. Гришиної). Опитувальник описує 5 можливих стратегій поведінки у конфлікті: суперництво, уникнення, пристосування, компроміс, співробітництво, представлених у вигляді 12 суджень, згрупованих різним чином у 30 пар, в кожній з яких респонденту пропонується обрати лише одне твердження, яке є найбільш характерним для його поведінки у значущій конфліктній ситуації. Інтерпретація відбувається шляхом підсумування балів за кожною шкалою, що дає змогу зробити висновок про тенденцію до прояву певних форм поведінки, а саме: співробітництва, компромісу, конкуренції, ухилення та пристосування.

Останньою методикою були «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка Н. Головань), де на меті стоїть визначити рівень розвитку творчих компонентів мислення (гнучкості мислення). Респондентам було запропоновано за 5 хвилин скласти з даних їх 48 анаграм слова, використана всі букви анаграми та не додаючи інших. Обробка даних виконувалась наступним чином: виконувався підрахунок слів, та далі була оцінка роботи кожного досліджуваного за наступний шкалою: 31 слово і більше – гнучке мислення з елементами самобутності, оригінальності; 22-30 слів – висока гнучкість; 17-21 слово – хороші показники гнучкості; 11-16 – середні показники гнучкості; 10 слів і менше – інертне мислення.

Математична обробка даних здійснювалась за допомогою програми SPSS 17.0.

2.2. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів дослідження

Згідно поставлених завдань, було проведено аналіз та інтерпретацію отриманих результатів емпіричного дослідження, кількісні показники якого представлені у Додатку Б. Результати дослідження особистісної креативності за методикою Є. Тунік у представлені на рисунку 2.2.1.

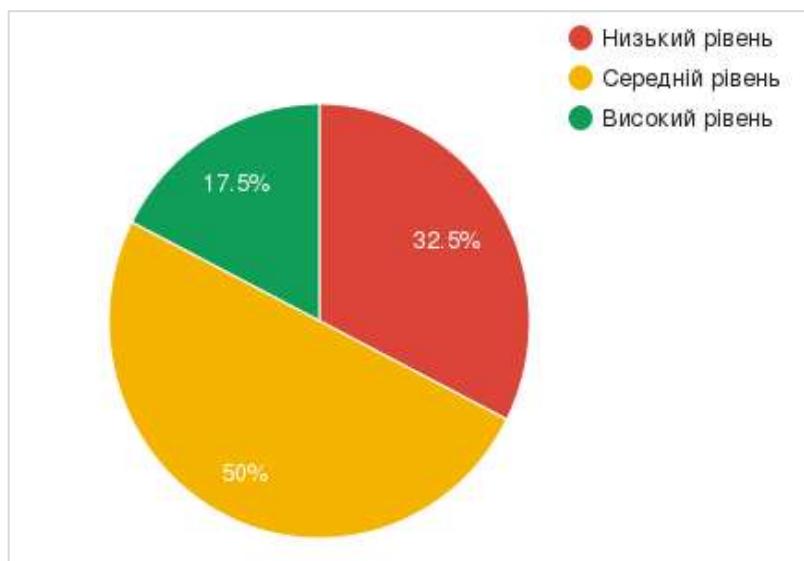

Рис. 2.2.1. Рівні особистісної креативності респондентів за методикою «Діагностика особистісної креативності» Є. Тунік

Виходячи з даних, позначених на рис. 2.2.1., можна визначити, що за результатами методики «Діагностика особистісної креативності» Є. Тунік 50% від загальної вибірки продемонстрували середній загальний рівень особистісної креативності, у 32,5% респондентів було виявлено низький загальний рівень особистісної креативності, а у 17,5% від загальної вибірки – високий загальний рівень особистісної креативності.

Загальний рівень особистісної креативності вимірювався як сума балів, отриманих респондентами за різними шкалами – схильність до ризику; допитливість; складність; уява.

В результаті отриманих даних можна говорити про те, що більшість респондентів (50%) продемонструвала середній загальний особистісної

креативності. Людям з таким рівнем особистісної креативності властива наявність здатності до творчості, допитливості, уяви, складності та схильності до ризику. Середній рівень особистісної креативності характеризується вираженою допитливістю, можливим пошуком нових шляхів і способів мислення, вивченням різних можливостей вирішення завдань; достатньо розвиненою уявою, наполегливістю, пізнанням складних явищ, задач; відстоюванням своїх ідей.

Третина вибірки (32,5%) продемонструвала низький загальний рівень особистісної креативності. Для даної частини вибірки характерна низька здатність до творчості; низький рівень допитливості, уяви, складності та схильності до ризику. Можна відзначити, що людей з таким рівнем особистісної креативності важко зацікавити чимось новим і незвичним. У більшості випадків вони намагаються уникати складних ситуацій, які можуть змусити їх відхилитися від загальноприйнятих стандартів, вибирають більш легкі і консервативні шляхи вирішення проблем, а також відчують ніяковість і страх перед можливістю ризикнути.

У меншій частині респондентів (17,5%) від було виявлено високий загальний рівень особистісної креативності – такі люди найчастіше виявляють інтерес до всього нового, що їм зустрічається на їхньому життєвому шляху. Їм подобається ставити різні, часом каверзні питання, вивчати роботу механічних пристроїв, шукати нові способи вирішення проблем, читати книги, грати в ігри, карти і т.д. Респонденти з високим рівнем особистісної креативності більшою мірою спрямовані на вирішення складних завдань, проявляючи при цьому наполегливість, обходячись без застосування сторонньої допомоги і знаходячи часом важкі шляхи, ідеї і способи виходу зі сформованих ситуацій.

Результати даної методики окремо за кожною зі шкал можна зобразити у вигляді гістограми, представленої на рисунку 2.2.2.

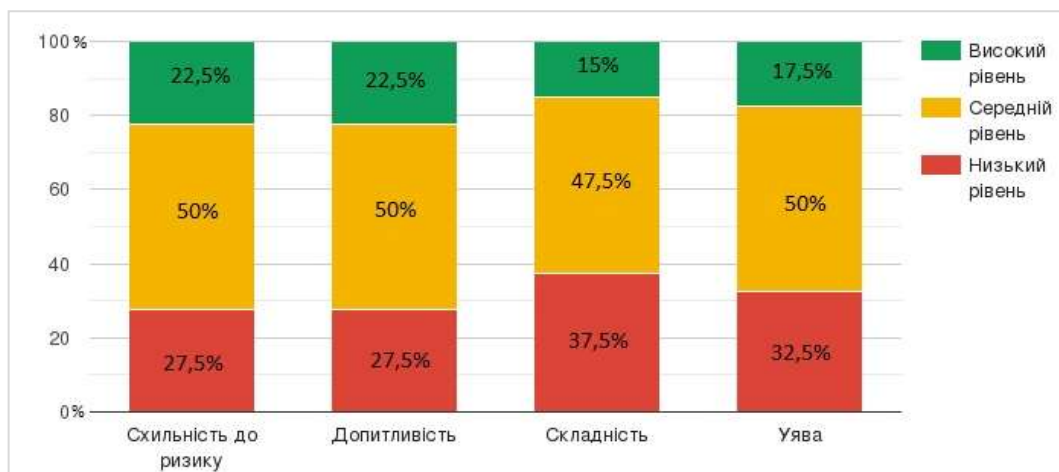

Рис. 2.2.2. Рівні компонентів особистісної креативності респондентів за методикою «Діагностика особистісної креативності» Є. Туник

Виходячи з даних, зазначених на рис. 2.2.2, можна побачити, що 50% мають середній рівень схильності до ризику, 27% продемонстрували низький рівень схильності до ризику та 22,5% - високий рівень схильності до ризику. При високому рівні схильності до ризику суб'єкт готовий ризикувати у різноманітних життєвих ситуаціях; імовірно ставить перед собою завищені цілі і намагається їх здійснити будь-якими способами. Респонденти з високим рівнем схильності до ризику більш товариські і спрямовані на встановлення нових контактів з людьми; більшою мірою відкриті до новизни і отримання яскравих вражень.

50% респондентів продемонстрували середній рівень допитливості, 27,5% мають низький рівень допитливості та 22,5% - високий рівень допитливості. Чим вище у суб'єкта рівень допитливості, тим характерніше для нього частіше чимось цікавиться, проявляти увагу та інтерес до чогось нового; в життєвих ситуаціях така людина вважає за краще шукати нові шляхи (способи) мислення; прагне пізнати якомога більше; частіше виявляє активні самостійні дії, спрямовані на пізнання будь-якого предмета або діяльності.

Також у 47,5% було виявлено середній рівень складності, 37,5% респондентів продемонстрували низький рівень складності та 15% – високий рівень складності. Суб'єкт, що орієнтований на пізнання складних явищ, часто проявляє інтерес до складних речей і ідей; такій людині цікаво ставити перед собою складні завдання;

вона особливо проявляє наполегливість, щоб досягти своєї мети; пропонує незвичні, непрості шляхи вирішення проблеми.

У 50% респондентів було виявлено середній рівень уяви, 32,5% респондентів продемонстрували низький рівень уяви, та 17,5% - високий рівень уяви. Чим вище у суб'єкта рівень уяви, тим частіше він буде вигадувати щось про що-небудь чого він ніколи не бачив; таких людей можна назвати затятими мрійниками; вони бачать те, що зображено на картинах, малюнках так, не як більшість, - вигадуючи свої лінії розвитку сюжету.

За допомогою кореляційного критерію Спірмена було виявлено наявність кореляційного зв'язку (Додаток В) між компонентами особистісної креативності, що представлено на рис. 2.2.3.

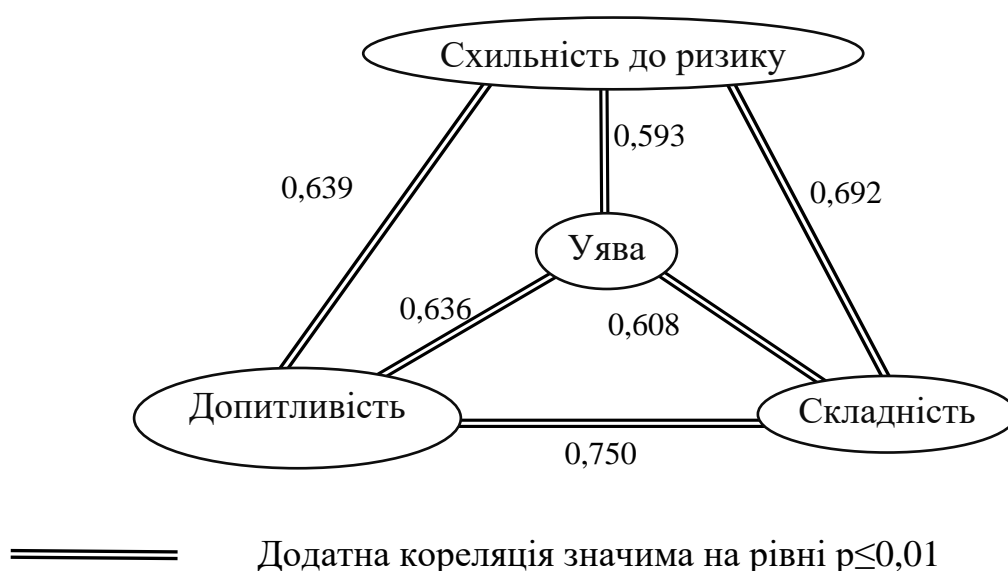

Рис. 2.2.3. Кореляційні зв'язки між компонентами особистісної креативності у осіб підліткового віку за методикою «Діагностика особистісної креативності» Є. Тунік

Як видно з рис. 2.2.3., в результаті проведення кореляційного аналізу за допомогою коефіцієнту рангової кореляції Спірмена (Додаток В) були встановлені додатні кореляційні зв'язки між усіма шкалами - «схильність до ризику», «допитливість», «складність» та «уява» ($p \leq 0,01$). Виходячи з цього можна визначити, що схильність до ризику, допитливість, складність та уява впливають одне на одного, отже чим вищим є рівень якогось з компонентів особистісної

креативності, тим вищими будуть і показники решти компонентів особистісної креативності.

Таким чином можна говорити про те, що найгірше у респондентів розвинена складність – трохи більше третини вибірки продемонстрували низький рівень за даною шкалою. Низька складність, як компоненту особистісної креативності, виражається в слабкому прагненні пізнавати складні предмети і явища, самостійному вивченні чого-небудь, слабкому прояві наполегливості в досягненні цілей і знаходженні нових шляхів вирішення проблем.

Найкраще у респондентів розвинена схильність до ризику та допитливість – майже у чверті вибірки було виявлено високий рівень даних компонентів. Схильність до ризику в підлітковому віці виявляється в тому, що людина буде відстоювати свої ідеї, не звертаючи уваги на реакцію інших, ставить перед собою високі цілі і буде намагатися їх здійснити, допускає для себе можливість помилок і провалів, любить вивчати щось нове й не піддається впливу чужої думки, не надто переймається, коли оточуючі висловлюють своє несхвалення, вважає за краще мати шанс ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде. Також схильність ризикувати пов'язана з прагненням вивільнитися від впливу старших. Якщо у підлітка виникають якісь ідеї і наміри, які можуть бути не схвалені оточуючими його людьми, його це може не хвилювати, він все одно буде прагнути втілити в реальність задумане. Допитливість визначає схильність проявляти інтерес до навколишнього світу, вивченню чогось нового, пошуку нових шляхів мислення, вирішенню різних проблем. У підлітковому віці допитливість характеризується наявністю інтересів і хобі, підлітки з ентузіазмом займаються в різних гуртках і секціях, при цьому можуть бути дуже захоплені тим, що вони роблять. Це також може стосуватися і навчальної діяльності, коли підліток прагне дізнатися, як можна більше, вивчаючи нові речі та ідеї.

Результати, отримані в ході проведення методики «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева подано на рисунку 2.2.4, кількісні показники зазначено у Додатку Б.

Рис. 2.2.4. Рівні соціальної креативності за методикою «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева

Виходячи з даних, позначених на рис. 2.2.4., можна визначити, що за результатами методики «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева 57,5% від загальної вибірки продемонстрували рівень соціальної креативності вище за середній, у 27,5% респондентів було виявлено середній рівень соціальної креативності, 12,5% респондентів виявили рівень нижче за середній та 2,5% - високий рівень соціальної креативності. Низького рівня соціальної креативності серед респондентів виявлено не було.

Згідно з даними результатами, більша половина респондентів мають достатньо розвинену соціальну креативність, котра передбачає творчу спрямованість особистості в сфері самореалізації, самопідтримку особистості (внутрішня незалежність, позитивна свобода, автономність), виражену орієнтацію на цінності самоактуалізації, підвищену чутливість до себе, спонтанність поведінки та безпосередність вираження почуттів.

Також висока соціальна креативність передбачає перевагу (свідомий вибір) особистістю реалізації прагнення до освітньої активності, розширенню кругозору, підвищенню рівня освіченості, вдосконалення знань

Для меншості респондентів з рівнем соціальної креативності нижче за середній, характерна концентрація на професійній активності, підвищена

включеність в виробничий процес, орієнтація на відповідність нормам і вимогам професії, тобто характерний помірний рівень самоактуалізації і її параметрів.

Результати, отримані в ході проведення методики дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н. Гришиної) подано на рисунку 2.2.5, кількісні показники зазначено у Додатку Б.

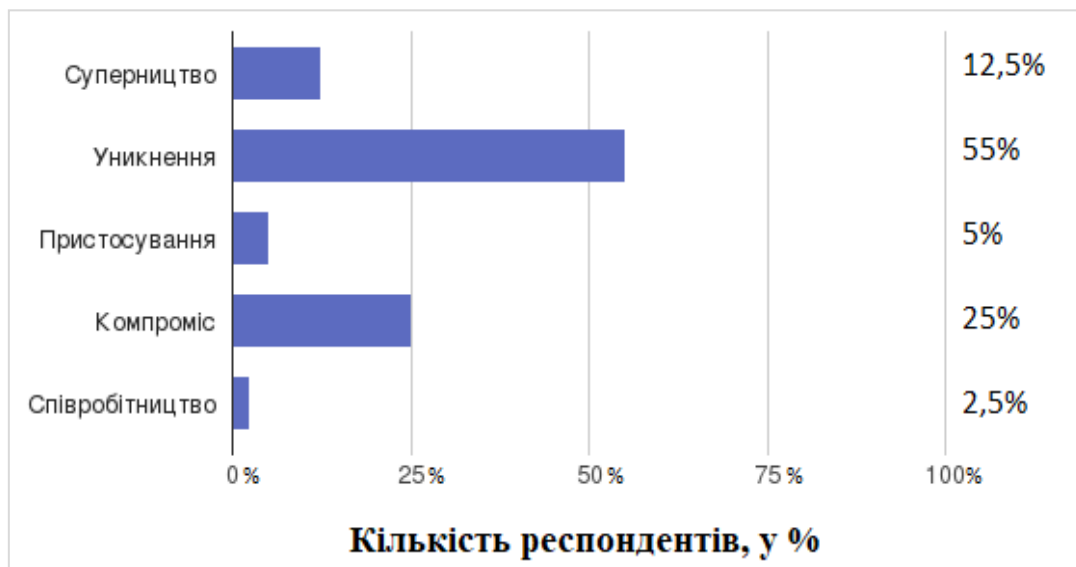

Рис. 2.2.5. Розподіл респондентів за стратегіями поведінки в конфлікті за методикою К. Томаса (адаптація Н. Гришиної)

Як видно з рис. 2.2.5, більша половина респондентів (55%) використовують уникнення, як спосіб поведінки в конфліктах. Тактика людини з таким стилем поведінки зводить до зменшення вірогідності появи конфліктів або до зменшення значущості подій, що викликали конфлікт. Як відомо, такий стиль не здатний вирішити протиріччя, що лежить в основі конфлікту, оскільки людина часом не визнає взагалі ці протиріччя як реально існуючі. Уникнення конфліктів може бути властиве людям зі зниженою самооцінкою і недостатньо розвиненим соціальним інтелектом. Також може породжувати посилення внутрішніх конфліктів.

У четвертій частини респондентів (25%) домінуючим стилем поведінки в конфлікті є компроміс. Це стиль поведінки обережних, раціонально мислячих людей, орієнтованих на збереження стабільних соціальних відносин. Люди з цим стилем прагнуть примирити суперечливі інтереси різних партнерів зі своїми власними. Протиріччя, що викликало конфлікт, при цьому не вирішується, а

маскується за допомогою часткових поступок і жертв з боку кожного учасника конфлікту. Тактикою цього стилю є поступове зближення інтересів і зведення їх до спільного балансу сил і потреб, що можливо тільки в разі, якщо інші учасники готові йти на поступки. Компроміс вимагає від людини ясного розуміння ситуації і здатності відслідковувати розвиток подій, що вимагає добре розвиненого інтелекту і адекватної високої самооцінки.

12,5% респондентів використовують суперництво, як стиль поведінки в конфлікті. Такий стиль здебільшого властивий активним людям з мотивацією активно-оборонної поведінки. Індивід, який демонструє цей стиль, як правило, стурбований ставленням до себе з боку оточуючих і прагне у всіх ситуаціях виглядати переможцем. Можна припустити, що при цьому стилі поведінки проявляється адекватне завищення самооцінки, збереження якої вдається за допомогою використання певних форм психологічного захисту.

Для 5% респондентів характерне пристосування, тобто стиль, орієнтований на збереження соціальних відносин. Людина усвідомлює наявність зовнішнього конфлікту і намагається до нього пристосуватися за допомогою різних тактик. Однак занадто часте використання цього стилю, незалежно від змісту ситуації, позбавляє його носія ініціативи та здатності до активної соціальної дії, що рано чи пізно призводить до зростання напруженості внутрішніх конфліктів і всіх наслідків, що випливають з цього.

Для решти 2,5% характерна співпраця в конфлікті. Стиль, спрямований на розв'язання суперечностей, що лежать в основі конфлікту. Характеризується тим, що суб'єкт конфлікту орієнтований на розв'язання суперечності, яка виникла, а не на соціальні відносини. Людина з таким провідним стилем вирішення конфліктних ситуацій здатна піти на ризик зниження своєї самооцінки в гострій життєвій ситуації. Як правило, цей стиль присутній у неформальних лідерів, здатних регулювати і контролювати поведінку не тільки інших людей, але і свою власне. Це можливо завдяки тому, що в системі мотивацій домінуючу позицію займає мотив досягнення мети з хорошим розвитком соціального вольового контролю.

Варто зазначити, що за допомогою кореляційного критерію Спірмена було виявлено наявність кореляційного зв'язку (Додаток В) між певними стратегіями поведінки, що представлено на рис. 2.2.6.

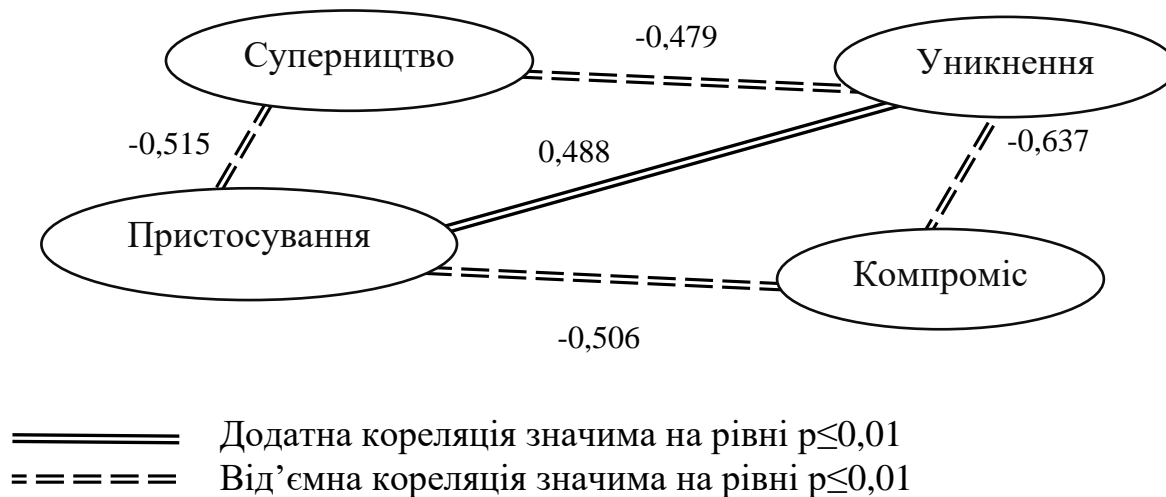

Рис. 2.2.6. Кореляційні зв'язки стратегій поведінки в конфлікті у осіб підліткового віку

Як видно з рис. 2.2.6., існує двосторонній від'ємний кореляційний зв'язок між стратегіями «уникнення» і «суперництво», «уникнення» і «компроміс», «приспосування» і «суперництво», «приспосування» і «компроміс» на рівні $p \leq 0,01$, що означає зменшення одного показника за рахунок збільшення іншого; також існує додатній кореляційний зв'язок між стратегіями «приспосування» та «уникнення» на рівні $p \leq 0,01$, що говорить про збільшення одного показника за рахунок збільшення іншого. Зв'язків будь-якого стилю поведінки в конфлікті зі стратегією співробітництва виявлено не було. Таким чином, підлітки, котрі частіше обирають стратегію уникнення, рідше використовують стиль суперництва або компромісу в конфлікті, а домінування вибору стратегії суперництва або компромісу означає зниження частоти використання «уникнення». А частий вибір стратегії приспосування зменшує вірогідність вираження стилю компромісу та суперництва і навпаки. Також можна говорити про те, що підлітки, які обирають стратегію приспосування можуть обирати і уникнення, та навпаки.

Результати дослідження гнучкості мислення за методикою «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка, Н. Головань) серед осіб підліткового віку представлені на рис. 2.2.7.

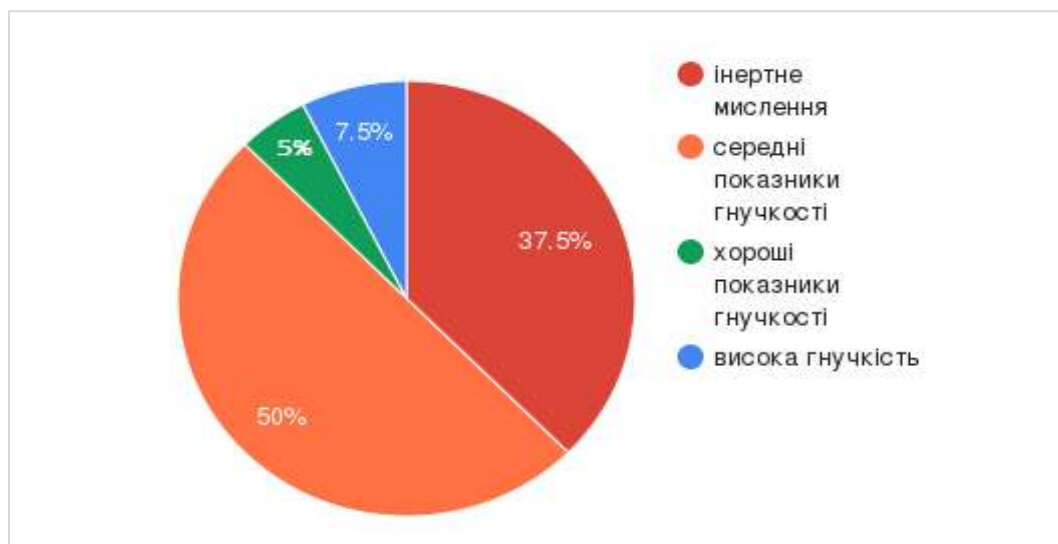

Рис. 2.2.7. Рівні гнучкості мислення за методикою «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка, Н. Головань)

Виходячи з даних, позначених на рис. 2.2.7., можна визначити, що за результатами методики «Анаграми» 50% респондентів мають середні показники гнучкості мислення, для 37,5% респондентів характерне інертне мислення, 7,5% респондентів мають високий рівень гнучкості мислення та 5% - хороші показники гнучкості мислення. Гнучкого мислення з елементами самобутності та оригінальності серед респондентів виявлено не було.

Згідно з даними результатами, половина респондентів мають достатньо розвинені творчі компоненти мислення. Гнучкість думки виражається в її свободі від сковуючого впливу закріплених у минулому прийомів і способів вирішення завдань, в умінні швидко змінювати дії при зміні обстановки. Таким чином, для третини респондентів, котрі продемонстрували інертне мислення, характерне виражена утрудненість перемикавання з одного виду діяльності на інший. Підлітки з низьким рівнем гнучкості мислення відрізняються загальмованістю, неповороткість розумових процесів, а неповороткість і загальмованість думки може заважати співвідносити загальні правила і виключення з них.

Для респондентів з хорошими та високими показниками гнучкості мислення, котрих менше чверті, характерним є легкий перехід з одних форм мислення на інші, постійне прагнення до різноманітності форм інтелектуальної діяльності, творчий

підхід до вирішення проблем. Підлітки з високим рівнем гнучкості мислення відрізняються чудовим умінням швидко змінювати намічений план дій, якщо він не задовольняє тим умовам, які виявляються в ході виконання завдання. Завдяки цій якості мислення вдається знайти новий підхід, нові дії, нові способи вирішення, що найповніше відповідають вимогам завдання.

З метою визначення кореляції між рівнем особистісної креативності та стилем поведінки у конфлікті осіб підліткового віку за методикою К. Томаса (адаптація Н. Гришиної), була проведена математична обробка за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (Додаток В). Графічне зображення результатів дослідження кореляційних зв'язків представлено на рис. 2.2.8.

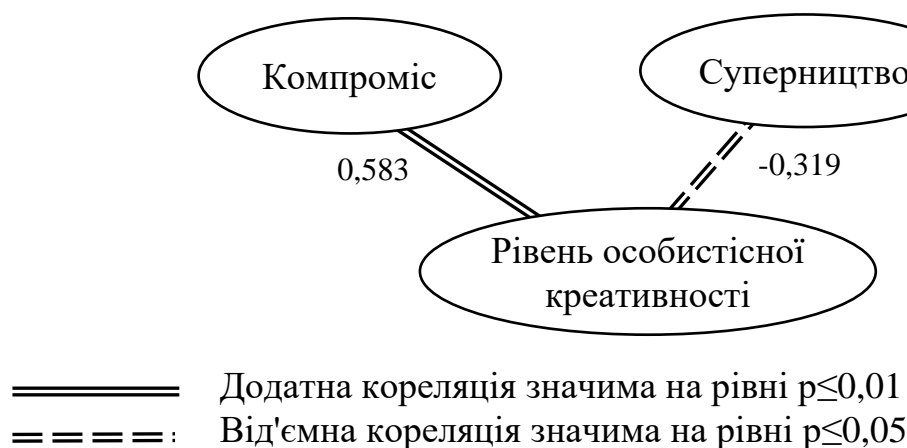

Рис. 2.2.8. Кореляційні зв'язки рівня особистісної креативності та стилів поведінки в конфлікті у осіб підліткового віку

Таким чином, як видно з даних, зазначених на рисунку 2.2.8., нами було визначено існування додатного кореляційного зв'язку між рівнем особистісної креативності та стилем поведінки в конфлікті «компроміс» на рівні $p \leq 0,01$ та від'ємного кореляційного зв'язку зі стилем суперництва на рівні $p \leq 0,05$.

Виходячи з цього, можна дійти до висновку, що рівень особистісної креативності впливає на вибір підлітками стилів поведінки в конфлікті як «суперництво» та «компроміс». Так, респонденти з низьким рівнем особистісної креативності схильні до обирання стилю суперництва, такі підлітки часто користуються авторитетом серед однолітків, у них зазначається твердість характеру, сила волі, прагнення задовольнити власні інтереси, при цьому інтереси іншої

сторони їх абсолютно не цікавлять. В свою чергу, підлітки з високим рівнем особистісної креативності обирають стиль компромісу, який означає врегулювання розбіжностей за допомогою взаємних поступок. Це стиль поведінки обережних, раціонально мислячих людей, орієнтованих на збереження стабільних соціальних відносин.

З метою виявлення кореляційних зв'язків між компонентами особистісної креативності респондентів за методикою «Діагностика особистісної креативності» Є. Туник та стилями поведінки в конфлікті було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (Додаток В). Графічне зображення результатів кореляційного аналізу представлено на рис. 2.2.9.

Рис. 2.2.9. Кореляційні зв'язки компонентів особистісної креативності та стилів поведінки в конфлікті у осіб підліткового віку

Як видно з даних, зазначених на рисунку 2.2.9., нами було визначено існування додатного кореляційного зв'язку між такими компонентами особистісної креативності, як «схильність до ризику», «допитливість», «складність», «уява» та стилем поведінки в конфлікті «компроміс» на рівні $p \leq 0,01$ та від'ємного кореляційного зв'язку між допитливістю та стилем суперництва на рівні $p \leq 0,05$.

Виходячи з цього, можна дійти до висновку, що рівень схильності до ризику, допитливості, складності та уяви впливає на вибір підлітками такого стилю поведінки в конфлікті як «компроміс» або «суперництво». Так, респонденти з

високим рівнем будь-якого з компонентів особистісної креативності схильні до обирання стилю компроміс. Та чим нижче у респондентів зазначається рівень допитливості, тим більш вони схильні використовувати стиль суперництва в конфлікті.

З метою визначення кореляції між рівнем соціальної креативності за методикою «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева та стилем поведінки у конфлікті осіб підліткового віку, була проведена математична обробка за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (Додаток В). Графічне зображення результатів дослідження кореляційного зв'язку представлено на рис. 2.2.10.

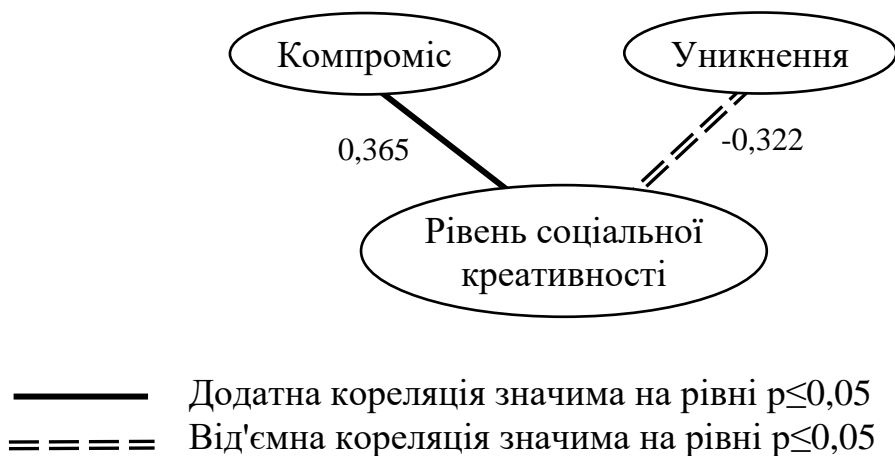

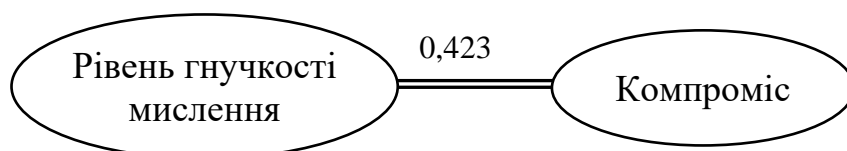
Рис. 2.2.10. Кореляційні зв'язки рівня соціальної креативності та стилів поведінки в конфлікті у осіб підліткового віку

Як видно з даних, зазначених на рисунку 2.2.10., нами було визначено існування додатного кореляційного зв'язку між соціальною креативністю та стилем поведінки в конфлікті «компроміс» на рівні $p \leq 0,05$ та від'ємного кореляційного зв'язку зі стилем уникнення на рівні $p \leq 0,05$.

Виходячи з цього, можна дійти до висновку, що рівень соціальної креативності впливає на вибір підлітками такого стилю поведінки в конфлікті як «компроміс» або «уникнення». Так, респонденти з високим рівнем соціальної креативності схильні до обирання стилю компроміс. Та чим нижче у респондентів зазначається рівень соціальної креативності, тим більш вони схильні

використовувати стиль уникнення в конфлікті. Загалом такий стиль характерний для підлітків, коли вони не зовсім впевнені в своїй правоті або коли ця проблема не стоїть для них на першому місці, або коли інші сторони конфлікту мають більше можливостей для досягнення цілі.

З метою визначення кореляції між рівнем гнучкості мислення за методикою «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка, Н. Головань) та стилем поведінки у конфлікті осіб підліткового віку, була проведена математична обробка за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена (Додаток В). Графічне зображення результатів дослідження кореляційного зв'язку представлено на рис. 2.2.11.

==== Додатна кореляція значима на рівні $p \leq 0,01$

Рис. 2.2.9. Кореляційний зв'язок рівня гнучкості мислення та стилю поведінки в конфлікті у осіб підліткового віку

Як видно з даних, зазначених на рисунку 2.2.11., нами було визначено існування додатного кореляційного зв'язку між рівнем гнучкості мислення та таким стилем поведінки в конфлікті як «компроміс» на рівні $p \leq 0,01$.

Виходячи з цього, можна дійти до висновку, що рівень гнучкості мислення впливає на вибір підлітками такого стилю поведінки в конфлікті як «компроміс». Так, особи підліткового віку з високим рівнем гнучкості мислення схильні до обирання стилю компромісу.

Таким чином, враховуючи отримані дані, можна говорити про те, що існує прямий зв'язок між рівнем особистісної креативності, в тому числі всіх її компонентів, – схильність до ризику, допитливість, складність та уява, між рівнем соціальної креативності, гнучкості мисленням та вибором стилем поведінки в конфлікті у підлітковому віці. Підлітки з високим рівнем особистісної, соціальної

креативності та гнучкості мислення обирають компроміс, що означає баланс інтересів конфлікуючих сторін на середньому рівні, тобто така стратегія не псує міжособистісні відносини, а навпаки сприяє їх позитивному розвитку.

Підлітки з низьким рівнем особистісної креативності або такого її компоненту, як допитливість, в свою чергу, надають перевагу використанню стилю суперництва, що передбачає схильність задовольнити свої інтереси за рахунок заподіяння якоїсь шкоди іншій людині. Цей стиль можна назвати найменш ефективним в конфліктних ситуаціях. Він виражається в прагненні задовольнити свої інтереси за рахунок іншого. Суперництво виправдане, якщо мета надзвичайно важлива або, якщо підліток має реальну владу. Якщо влади і сили недостатньо, можна загрузнути в конфлікті, а то й зовсім програти. Крім того, використання суперництва для вирішення проблем в особистих стосунках загрожує подальшим відчуженням. Часто суперництво вибирається людьми автоматично, без довгих роздумів, просто як емоційна реакція на несприятливу дію.

Підлітки з низьким рівнем соціальної креативності обирають стиль уникнення в конфлікті, що виражається у відсутності схильності до співпраці або реалізації своїх цілей. Так через певний час розбіжності, які призвели до конфлікту, можуть вирішитися самі собою, або підліток буде шукати вихід з цієї ситуації пізніше, коли в його розпорядженні буде додаткова інформація та можливості. Цей стиль поведінки приносить свої плоди, будучи тимчасовою паузою при вирішенні конфлікту: коли в руках мало аргументів чи немає психологічної впевненості у своєму становищі. Тож, тимчасово піти від проблеми, щоб розв'язати цю проблему остаточно, часто є єдиною правильною стратегією.

На основі результатів дослідження нами було визначено необхідність підвищення рівня розвитку особистісної креативності, гнучкості мислення та вибору стратегій поведінки в конфліктній ситуації серед підлітків. З цією метою нами було розроблено практичні рекомендації.

2.3. Практичні рекомендації психологам, педагогам щодо розвитку креативності підлітків як чинника вибору успішних стратегій поведінки в конфлікті

Згідно з результатами проведеного дослідження, зважаючи на низькі прояви особистісної креативності (рівня схильності до ризику, допитливості, складності та уяви), низького рівня гнучкості мислення та переважного використання стилю уникнення в конфліктних ситуаціях у осіб підліткового віку, важливим є питання надання практичних рекомендацій психологам, педагогам щодо розвитку креативності підлітків як чинника вибору успішних стратегій поведінки в конфлікті. Таким чином, нами було розроблено практичні рекомендації щодо розвитку креативності та її компонентів осіб підліткового віку.

В умовах навчання педагога, керівництво установи та психологічна служба спільними зусиллями можуть створити умови, що стимулюють розвиток креативності та гнучкості мислення у підлітків. Основна мета – організація відповідного середовища, що сприяє формуванню творчого ставлення до навколишньої дійсності.

Говорячи про розвиток креативності у підлітків, не варто забувати про педагогічну підтримку – те, що покликані здійснювати педагоги й психологи, - тобто цілеспрямовану дію, в процесі якої психолог чи педагог, спираючись на можливості дитини, знаходить адекватні і ефективні способи для підтримки її креативної життєдіяльності. Таким чином, завдання – надати допомогу в ситуаціях, в яких підліток не може знайти самостійно креативне рішення. Для цього, по-перше, психолог та педагог повинні самі бути креативними, по-друге, вміти разом з дитиною виявити проблему, яка вимагає творчого підходу, по-третє, вміти визначити креативні можливості дитини.

Можна виділити провідні принципи, на які повинні орієнтуватись педагоги та психологи:

1. Дитина є суб'єктом творчості, звідси - пріоритет індивідуальності, самоцінності, самобутності індивіда як активного носія суб'єктивного досвіду творчої діяльності.

2. Проектування навчально-виховного процесу має передбачати можливість відтворення творчості як індивідуальної діяльності.

3. При конструюванні і реалізації процесу формування здатності підлітків до творчої уяви, необхідно виявити творчий досвід кожної дитини.

4. Співпраця має бути направлена на обмін творчим досвідом, здійснюється в спеціально організованій спільній діяльності.

5. Розвиток творчого потенціалу йде не тільки шляхом освоєння особою зразків творчої діяльності, а й через постійне збагачення, перетворення суб'єктивного досвіду як важливого джерела власного розвитку.

6. Результатом науково-виховного процесу виступає формування творчої активності, як фундаменту розвитку особистості.

Насамперед, підтримка повинна орієнтувати на конкретні дії, які б сприяли розвитку креативності: усунути будь-які обмеження, які заважають творчим проявам; для проведення творчого пошуку підліток повинен упевнитися в позитивних взаєминах з оточуючими, він має право на помилку, його не повинно турбувати, похвалить його хтось, або навпаки, посміється над тим, що він зробив.

Отже, в процесі роботи з підлітками потрібно:

- стимулювати роботу по створенню творчого задуму: деякі ідеї можуть на мить «з'явитися на поверхні», важливо вчасно зафіксувати їх, зі часом прояснити, впорядкувати, використовувати;

- утримуватися від оцінок при виконанні творчого завдання, що дозволить більше часу і уваги приділити вільним роздумам;

- підтримувати жвавість уяви, підвищувати чутливість сприйняття, широту і насиченість в розумінні дійсності з допомогою інноваційних (проективних, ігрових) методик які створюють обстановку внутрішньої свободи;

- допомагати бачити і передбачити загальну спрямованість творчої діяльності та креативності взагалі;

- допомагати приймати і цінувати власне (як і чиєсь ще) творче мислення і досягнуті результати. Впевненість в собі й позитивне самосприйняття є важливими умовами, як і результатом, творчої активності;

- підтримувати і відзначати важливість повної розробки і реалізації (з усіма можливими додатками) творчих ідей. Ідеї, що залишаються в голові, не мають великої цінності: їх потрібно довести до відома інших. Якщо ідея хороша, це стане очевидним тільки завдяки її практичній реалізації.

- застосувати і заохочувати конструктивну критику, а не критикувати заради критики. Критика стає конструктивною, тільки якщо вона поєднується з особистим схваленням; тоді вона сприймається позитивно і не приносить шкоди.

Можна згадати і те, що найбільш успішним для в розвитку креативності у осіб підліткового віку, є акцент на використанні різних видів мислення (дивергентного, конвергентного, критичного, асоціативного), а не на запам'ятовуванні; варто забезпечити атмосферу прийняття спонтанної експресії; використовувати оцінку для аналізу відповідей, а не для заохочення або покарання; цінувати оригінальність і прагнення перевіряти нові думки. Так, орієнтація на самоствердження, суперництво, змагання, так само як уникнення невдач стають бар'єрами на шляху до розвитку креативності, тому стоїть задача розвитку креативної, творчої особистості в цілому, а не тільки формування окремих розумових і креативних процесів.

Отже, аби відновити швидкий та природний плин думок і розвинути гнучкість розуму можна тренувати пам'ять, увагу, швидкість розумових реакцій. Підліткам можна порекомендувати вправи, що стимулюють і сприяють розвитку творчого мислення:

Вправа 1. «Слова навпаки»

Перебуваючи в транспорті або на вулиці, можна читати вивіски задом наперед. Спочатку буде дуже важко, будуть виходити тільки короткі слова, а після можна опанувати здатність до читання цілих фраз. Для чого: це тренування для мозку показує, що бувають альтернативи. І, потрапивши в проблемну ситуацію, буде легше побачити інші варіанти.

Вправа 2. «Якби ...»

У вільну хвилину варто займати свій мозок питанням: що було б якби. Наприклад, «Якби я написав книгу, то про що б вона була?" Потім постаратись в двох реченнях пояснити собі, чому саме такий вибір був зроблений. Для чого: ця дасть можливість мозку знайти незвичайний спосіб вирішення простої задачі, «розговорити себе», проаналізувати ті плани, про які ви, можливо, забули.

Вправа 3. «Розгадай анаграма»

З перемішаних букв потрібно скласти слово. Для чого: розвиває можливість швидко знаходити прихований сенс, бачити незрозумілі, на перший погляд, значення.

Вправа 4. «Центр - наше дихання»

Суть вправи - чергування вдихів і видихів протягом 3-5 хвилин. Варто сконцентруватись та спостерігати за процесом. Для чого: розвиває уважність і вміння концентруватися.

Вправа 5. «Зупини внутрішній діалог»

Йдучи по вулиці, перебуваючи в транспорті, почати один за одним загинати й розгинати пальці руки. Не думати ні про що інше. Внутрішній діалог моментально зупиняється. Для чого: десять хвилин вправи забезпечують як мінімум півгодини внутрішньої безмовності навіть після припинення, що дозволить тренувати увагу і навчить концентруватися.

Вправа 6. «Тріо»

Завдання полягає в тому, що скласти якомога більшу кількість пропозицій за 5 хвилин, в які б входили три слова, наприклад, наступні: хмара, будинок, книга. Можна змінювати відмінок слів і вводити додатково інші слова. Мета виконання вправи полягає в розвитку уяви, внаслідок розвитку здатності встановлювати нетривіальні зв'язки між звичними предметами. Це в підсумку впливає на кількість ідей в проблемній ситуації, що відрізняються нестандартним баченням проблеми.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зауважити, що творчі здібності у осіб підліткового віку можна розвивати в умовах творчої діяльності, також розвинути гнучкість мислення можна усвідомлено і в основному в ситуаціях пошуку рішень і

вибору дій, які, до речі, можуть стосуватися абсолютно звичайних речей. Суть полягає у виборі незвичних дій і виключення автоматизму при прийнятті рішення.

Висновки до другого розділу

З метою доведення впливу рівня креативності на вибір стилю поведінки в конфлікті у підлітковому віці нами було організовано та проведено дослідження, в якому взяло участь 40 осіб – учнів середньої та старшої школи №307 м. Київ віком від 15 до 18 років включно, з них 82,5% жіночої статі і 17,5% - чоловічої, 62,5% людей віком 15 років, 32,5% людей 16 років та 5% - 18 років.

За результатами методики «Діагностика особистісної креативності» Є. Туник половина респондентів продемонстрували середній загальний рівень особистісної креативності, у третини респондентів було виявлено низький загальний рівень особистісної креативності, та майже шоста частина вибірки – високий загальний рівень особистісної креативності. Згідно з результатами оцінки компонентів особистісної креативності, найгірше у респондентів розвинені складність та уява – третина вибірки продемонстрували низький рівень за даною шкалою, а найкраще у респондентів розвинені схильність до ризику та допитливість – майже четверта частина вибірки було продемонструвала високий рівень даного компоненту.

За результатами методики «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева більше половини вибірки продемонстрували рівень соціальної креативності вище за середній, майже третина респондентів продемонструвала середній рівень соціальної креативності, восьма частина респондентів виявили рівень нижче за середній та у найменшої частини респондентів високий рівень соціальної креативності. Низького рівня соціальної креативності серед респондентів виявлено не було.

Спираючись на результати методики дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н. Гришиної) ми можемо говорити про те, що найбільш популярними стилями поведінки в конфлікті серед підлітків виявились уникнення – трохи більше половини респондентів обрала у якості основного стилю

саме його, компроміс, який обрало чверть вибірки, і суперництво, котре обрало восьма частина вибірки. Найменш популярними виявилися пристосування та співробітництво.

Також можна визначити, що за результатами методики «Анаграми» половина респондентів мають середні показники гнучкості мислення, для третини респондентів характерне інертне мислення, тринадцята частина респондентів мають високий рівень гнучкості мислення та у двадцятої частини хороші показники гнучкості мислення. Високого рівня гнучкого мислення з елементами самобутності та оригінальності серед респондентів виявлено не було.

Після проведення діагностики, обробки та аналізу отриманих результатів нами була проведена статистична обробка отриманих даних у програмі SPSS 17. За результатами статистичної обробки даних нами було визначено існування додатного кореляційного зв'язку між рівнем особистісної креативності та стилем поведінки в конфлікті «компроміс» на рівні $p \leq 0,01$ та від'ємного кореляційного зв'язку зі стилем суперництва на рівні $p \leq 0,05$. А також, було виявлено існування додатного кореляційного зв'язку між такими компонентами особистісної креативності, як «схильність до ризику», «допитливість», «складність», «уява» та стилем поведінки в конфлікті «компроміс» на рівні $p \leq 0,01$ та від'ємного кореляційного зв'язку між допитливістю та стилем суперництва на рівні $p \leq 0,05$.

За результатами статистичної обробки за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена визначено наявність додатного кореляційного зв'язку між соціальною креативністю та стилем поведінки в конфлікті «компроміс» на рівні $p \leq 0,05$ та від'ємного кореляційного зв'язку зі стилем уникнення на рівні $p \leq 0,05$.

Також була проведена математична обробка за допомогою коефіцієнта рангової кореляції Спірмена та виявлено додатний кореляційний зв'язок між рівнем гнучкості мислення та таким стилем поведінки в конфлікті як «компроміс» на рівні $p \leq 0,01$.

Враховуючи отримані результати, нами було визначено, що рівень особистісної креативності особистості, в тому числі її компонентів, рівень соціальної креативності та рівень гнучкості мислення мають вплив на вибір

підлітками стилю поведінки в конфлікті. Так, особи підліткового віку з високим рівнем особистісної, соціальної креативності та гнучкості мислення обирають стиль компромісу. Підлітки з низьким рівнем особистісної креативності або такого її компоненту, як допитливість, в свою чергу, надають перевагу використанню стилю суперництва, та підлітки з високим рівнем гнучкості мислення схильні до обирання стилю компромісу. А підлітки з низьким рівнем соціальної креативності обирають стиль уникнення в конфлікті.

За результатами дослідження були розроблені рекомендації психологам та педагогам щодо розвитку креативності підлітків як чинника вибору успішних стратегій поведінки в конфлікті.

ВИСНОВКИ

В результаті теоретичного аналізу наукової літератури виявлено, що для підлітків характерні пізнавальна активність, розширення інтересів, поява нових мотивів навчання. Суттєві зрушення спостерігаються у розвитку самосвідомості, відбувається активне становлення особистості, що сприяє розвитку творчої активності. Розвиток креативного потенціалу підлітків має свої особливості, які значною мірою визначаються віковими змінами характеру: підлітковий період є одним із найбільш кризових періодів, який пов'язаний із бурхливим розвитком усіх провідних компонентів особистості, супроводжуваним сильними фізіологічними змінами, пов'язаними із статевим дозріванням людини. Тобто через складність і суперечність особливостей підлітків, внутрішніх і зовнішніх умов їх розвитку можуть виникати ситуації, які порушують нормальний хід особистісного становлення, створюючи об'єктивні передумови для виникнення і прояви агресивності і конфліктності.

Під час емпіричного дослідження було проведено діагностику рівня креативності підлітків та стилю поведінки в конфлікті. За результатами діагностичного дослідження визначено, що більшість підлітків продемонструвала середній загальний рівень особистісної креативності, приблизно третина за результатами методики мала низький загальний рівень особистісної креативності і п'ята частина вибірки – високий загальний рівень особистісної креативності. Визначено, що більша половина вибірки продемонструвала рівень соціальної креативності вище за середній, майже третина - середній рівень, восьма частина виявили рівень нижче за середній та у найменшій частини респондентів високий рівень соціальної креативності. Низького рівня соціальної креативності не виявлено. Половина респондентів мають середні показники гнучкості мислення, для третини характерне інертне мислення, тринадцята частина респондентів мають високий рівень гнучкості мислення та у решти – показники вище за середній рівень. Високого рівня гнучкого мислення з елементами самобутності та оригінальності серед респондентів виявлено не було. Визначено, що найбільш поширеним стилем

поведінки в конфлікті серед респондентів є стиль уникнення, який у якості головного визначено більш ніж у половини вибірки, у той час як чверть обрали у якості основного стилю компроміс, у восьмої частини респондентів провідним стилем було визначено суперництво. Меншість респондентів обирають стиль пристосування та співробітництво.

У результаті математично-статистичної обробки отриманих даних визначено, що існує прямий зв'язок між рівнем креативності підлітка та стилем поведінки в конфлікті, який він обирає. Визначено, що існує додатний кореляційний зв'язок між певними стилями поведінки в конфлікті, наприклад, підлітки, які здебільшого використовують стиль пристосування або уникнення, можуть уникати використання суперництва та компромісу та навпаки, - чим частіше використовуються суперництво або компроміс, тим рідше буде використовуватись пристосування або уникнення.

Таким чином, доведено наявність впливу креативності підлітків на вибір стратегії поведінки в конфлікті, - рівень особистісної креативності особистості, в тому числі її компоненти, рівень соціальної креативності та рівень гнучкості мислення мають вплив на вибір підлітками стилю поведінки в конфлікті. Особи підліткового віку з високим рівнем особистісної, соціальної креативності та гнучкості мислення обирають компроміс. Підлітки з низьким рівнем особистісної креативності або такого її компоненту, як допитливість, в свою чергу, надають перевагу використанню стилю суперництва, та підлітки з високим рівнем гнучкості мислення схильні до обирання стилю компромісу. А підлітки з низьким рівнем соціальної креативності обирають стиль уникнення в конфлікті.

Відповідно до результатів дослідження, було розроблено рекомендації психологам та педагогам щодо розвитку креативності підлітків як чинника вибору успішних стратегій поведінки в конфлікті, які включають поради щодо організації роботи, навчального процесу та спілкування з підлітками.

Таким чином ми вважаємо, що мета дослідження була досягнута, а його завдання виконаними, проте хочемо додати, що дане дослідження не висвітлює всі аспекти даної проблеми. Подальші перспективи дослідження ми вбачаємо у

проведенні емпіричних досліджень з великими вибірками (>100 респондентів), дослідженні гендерних та соціальних аспектів взаємовпливу креативності на стиль поведінки в конфлікті у підлітковому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамян Н. Д. Конфліктність як вікова характеристика підлітків та юнаків. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. Київ : 2014. С. 7.
2. Аракелов Г. Г., Жариков Н. М. Учителям и родителям о психологии подростка. Москва : Просвещение, 2005. 163 с.
3. Барышева Т. А., Жигалов Ю. А. Психолого-педагогические основы развития креативности : Учеб. пособие. Санкт-Петербург : СПГУТД, 2006. 268 с.
4. Батаршев А.В. Базовые психологические свойства и профессиональное самоопределение личности: практическое руководство по психологической диагностике. Санкт-Петербург : Речь, 2005. 137-138 с.
5. Белкин А. С. Конфликтология: наука о гармонии. Екатеринбург : Екатеринбург, 2000. 111 с.
6. Богоявленская Д.Б. Измерение креативности – описание индивидуальности: Психология индивидуальности: Материалы Всероссийской конференции. Москва : Москва, 2006. 87–90 с.
7. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов-на-Дону : изд-во Ростовского ун-та, 1983. 172 с.
8. Гейвин Х. Когнитивная психология. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 268 с.
9. Гришина Н. В. Психология конфликта. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 464 с.
10. Дерманова И. Б., Крылова М. А. Креативность, личностные особенности и стратегии совладания старших школьников. Санкт-Петербург : Ананьевские чтения, 2004. 384–386 с.
11. Драгунова Т.В. Проблема конфликта в подростковом возрасте. Психология подростка: Хрестоматия. Москва, 1997.
12. Дружинин В.Н. Психология общих способностей, серия «Мастера психологии». Санкт-Петербург : Питер, 1999. 351 с.

13. Дружинин В.Н., Хазратова Н.В. Экспериментальное исследование формирующего влияния среды на креативность. Психологический журнал, 1999. 83-93 с.
14. Духновский С. В. Диагностика межличностных отношений. Санкт-Петербург : Речь, 2010. 76–77 с.
15. Емельянов С.М. Практикум по конфликтологии. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 368 с.
16. Зінчина О.Б. Конфліктологія: Навчальний посібник. Харків : ХНАМГ, 2007. 51 с.
17. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности. Санкт-Петербург : Питер, 2009.
18. Истратова О. Н. Психодиагностика. Коллекция лучших тестов. Ростов-на-Дону : Феникс, 2006. 238 с.
19. Коберник Л. О. Конфліктні форми поведінки та способи їх корекції в юнацькому віці – Київ : 2008. 11 с.
20. Конюхов Н. И. Словарь-справочник по психологии. Москва : Владос, 2010. 438 с.
21. Леонов Н.И. Конфликт, конфликтность и поведение в конфликте. Ижевск : Удмуртский Университет, 2002. 254 с.
22. Ложкін Г. В. Психологія конфлікту: теорія та сучасна практика: Навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2006. 416 с.
23. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. Посібник. Київ : МАУП, 2000. 256 с.
24. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы. Москва : Смысл, 1999. 425 с.
25. Нагаєв В. М. Конфліктологія: курс лекцій: Навч. Посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 150 с.
26. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Москва : Мир и Образование, 2015.
27. Олах А. Творческий потенциал и личностные переменные. Реферативный журнал: Общественные науки за рубежом. Серия «Науковедение», 1968. 69–73 с.

28. Павленко В.В. Педагогічні умови для розвитку креативності учнів у сучасному педагогічному процесі. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Вінниця : ТОВ «Нілон-ЛТД», 2018. №88. С. 10.
29. Пірен М. І. Конфлікти в системі управлінської взаємодії: шляхи розв'язання та попередження : навч. посіб. Київ : НАДУ, 2009. 96 с.
30. Пономарев Я.А. Творчество и психология. Москва : Наука, 1980. 18-25 с.
31. Психология. Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1990. 494 с.
32. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога. Москва : Владос, 2013. 384 с.
33. Садова С. Креативність і лідерство як визначальні здібності підлітків. *Психологічні виміри культури, економіки, управління*. 2016. №8. С. 52.
34. Савчин М. В. Вікова психологія : навчальний посібник. Київ : Академія, 2017. 193 с.
35. Семененя И.И. Психологические основы поведения в конфликте. Мозырь : Содействие, 2007. 91 с.
36. Сергейчик Л. И. Педагогические условия формирования креативности // Центр дистанционного обучения и повышения квалификации.
37. Скібіцька Л.І. Конфліктологія: навчальний посібник для студентів навчальних закладів. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 12 с.
38. Урбанович А.А. Психология управления: учебное пособие. Минск : Харвест, 2003. 640 с.
39. Хуторской А.В. Ключевые компетенции. Технология конструирования. Москва : Народное образование, 2003. 100-103 с.
40. Шопіна М. О. Психологічні особливості розвитку творчого потенціалу у підлітковому віці. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2012. С. 107.

41. Юрків Я. І. Умови вирішення конфліктів у підлітковому середовищі соціальним педагогом.: *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. Луганськ : 2013. С. 35.

42. Ярушина Т. А. Вікові та статеві особливості креативності у підлітковому віці. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля (серія «Педагогіка та психологія»)*. 2011. С. 161.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Діагностика особистісних креативності (Є.Є.ТУНІК)

Інструкція: серед наступних коротких пропозицій ви знайдете такі, які виразно підходять вам краще, ніж інші. Їх слід відзначити знаком «Х» в колонці «В основном верно». Деякі пропозиції підходять вам лише частково, їх слід позначити знаком «Х» в колонці «Отчасти верно». Інші твердження не підійдуть вам зовсім, їх потрібно відзначити знаком «Х» в колонці «Нет». Ті твердження, щодо яких ви не можете прийти до рішення, потрібно позначити знаком «Х» в колонці «Не могу решить».

Робіть позначки до кожної пропозиції і не замислюйтесь довго. Тут немає правильних або неправильних відповідей. Відзначаєте перше, що прийде в голову, читаючи пропозицію. Це завдання не обмежене в часі. Пам'ятайте, що, даючи відповіді до кожної пропозиції, ви повинні наголошувати на тому, що дійсно відчуваєте. Ставте знак «Х» в ту колонку, яка найбільше підходить вам. На кожне питання виберіть тільки одну відповідь.

Текст опитувальника

	В основном верно	Отчасти верно	Нет	Не могу решить
1. Если я не знаю правильного ответа, то попытаюсь догадаться о нем.				
2. Я люблю рассматривать предмет тщательно и подробно, чтобы обнаружить детали, которых не видел раньше.				
3. Обычно я задаю вопросы, если чего-нибудь не знаю.				
4. Мне не нравится планировать дела заранее.				
5. Перед тем как играть в новую игру, я должен убедиться, что смогу выиграть.				
6. Мне нравится представлять себе то, что мне нужно будет узнать или сделать.				
7. Если что-то не удастся с первого раза, я буду работать до тех пор, пока не сделаю это.				
8. Я никогда не выберу игру, с которой другие незнакомы.				
9. Лучше я буду делать все как обычно, чем искать новые способы.				
10. Я люблю выяснять, так ли все на самом деле.				
11. Мне нравится заниматься чем-то новым.				
12. Я люблю заводить новых друзей.				
13. Мне нравится думать о том, чего со мной никогда не случалось.				
14. Обычно я не трачу время на мечты о том, что когда-нибудь стану известным артистом, музыкантом, поэтом.				
15. Некоторые мои идеи так захватывают меня, что я забываю обо всем на свете.				
16. Мне больше понравилось бы жить и работать на космической станции, чем здесь, на Земле.				
17. Я нервничаю, если не знаю, что произойдет дальше.				
18. Я люблю то, что необычно.				

19. Я часто пытаюсь представить, о чем думают другие люди.				
20. Мне нравятся рассказы или телевизионные передачи о событиях, случившихся в прошлом.				
21. Мне нравится обсуждать мои идеи в компании друзей.				
22. Я обычно сохраняю спокойствие, когда делаю что-то не так или ошибаюсь.				
23. Когда я вырасту, мне хотелось бы сделать или совершить что-то такое, что никому не удавалось до меня.				
24. Я выбираю друзей, которые всегда делают все привычным способом.				
25. Многие существующие правила меня обычно не устраивают.				
26. Мне нравится решать даже такую проблему, которая не имеет правильного ответа.				
27. Существует много вещей, с которыми мне хотелось бы поэкспериментировать.				
28. Если я однажды нашел ответ на вопрос, я буду придерживаться его, а не искать другие ответы.				
29. Я не люблю выступать перед группой.				
30. Когда я читаю или смотрю телевизор, я представляю себя кем-либо из героев.				
31. Я люблю представлять себе, как жили люди 200 лет назад.				
32. Мне не нравится, когда мои друзья нерешительны.				
33. Я люблю исследовать старые чемоданы и коробки, чтобы просто посмотреть, что в них может быть.				
34. Мне хотелось бы, чтобы мои родители и руководители делали все как обычно и не менялись.				
35. Я доверяю свои чувствам, предчувствиям.				
36. Интересно предположить что-либо и проверить, прав ли я.				
37. Интересно браться за головоломки и игры, в которых необходимо рассчитывать свои дальнейшие ходы.				
38. Меня интересуют механизмы, любопытно посмотреть, что у них внутри и как они работают.				
39. Моим лучшим друзьям не нравятся глупые идеи.				
40. Я люблю выдумывать что-то новое, даже если это невозможно применить на практике.				
41. Мне нравится, когда все вещи лежат на своих местах.				
42. Мне было бы интересно искать ответы на вопросы, которые возникнут в будущем.				
43. Я люблю браться за новое, чтобы посмотреть, что из этого выйдет.				
44. Мне интереснее играть в любимые игры просто ради удовольствия, а не ради выигрыша.				
45. Мне нравится размышлять о чем-то интересном, о том, что еще никому не приходило в голову.				
46. Когда я вижу картину, на которой изображен кто-либо незнакомый мне, мне интересно узнать, кто это.				
47. Я люблю листать книги и журналы для того, чтобы				

просто посмотреть, что в них.				
48. Я думаю, что на большинство вопросов существует один правильный ответ.				
49. Я люблю задавать вопросы о таких вещах, о которых другие люди не задумываются.				
50. У меня есть много интересных дел как на работе (учебном заведении), так и дома.				

Обробка та інтерпретація результатів. При оцінці даних опитувальника використовуються чотири фактори, що тісно корелюють з творчими проявами особистості. Вони включають Допитливість (Д), Уява (У), Складність (С) і Схильність до ризику (Р). Ми отримуємо чотири «сирих» показника по кожному фактору, а також загальний сумарний показник.

Ключ до тесту

Схильність до ризику (відповіді, що оцінюються в 2 бали)

- позитивні відповіді: 1, 21, 25, 35, 36, 43, 44;
- негативні відповіді: 5, 8, 22, 29, 32, 34;
- всі відповіді на дані питання в формі «може бути» оцінюються в 1 бал;
- всі відповіді «не знаю» на дані питання оцінюються в -1 бал і віднімаються із загальної суми.

Допитливість (відповіді, що оцінюються в 2 бали)

- позитивні відповіді: 2, 3, 11, 12, 19, 27, 33, 37, 38, 47, 49;
- негативні відповіді: 28;
- всі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не знаю» - в -1 бал.

Складність (відповіді, що оцінюються в 2 бали)

- позитивні відповіді: 7, 15, 18, 26, 42, 50;
- негативні: 4, 9, 10, 17, 24, 41, 48;
- всі відповіді у формі «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не знаю» - в -1 бал.

Уява (відповіді, що оцінюються в 2 бали)

- позитивні: 13, 16, 23, 30, 31, 40, 45, 46;
- негативні: 14, 20, 39;
- всі відповіді «може бути» оцінюються в +1 бал, а відповіді «не знаю» - в -1 бал.

Якщо всі відповіді збігаються з ключем, то сумарний "сирий" бал може дорівнювати 100, а то й відзначені пункти «не знаю». Чим вище «сира» оцінка людини, що зазнає позитивні почуття по відношенню до себе, тим більше творчою особистістю, допитливою, з уявою, здатної піти на ризик і розібратися в складних проблемах, він є; всі вищеописані особистісні фактори тісно пов'язані з творчими здібностями. Можуть бути отримані оцінки по кожному фактору тесту окремо, а також сумарна оцінка.

Методика «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева

Інструкція до тесту: за запропонованими нижче питаннями вам необхідно за 9-бальною шкалою провести самооцінку особистісних якостей або частоту їх прояву в заданих ситуаціях життєдіяльності.

1. Как часто начатое дело вам удается довести до логического конца?
2. Если всех людей мысленно разделить на логиков и эвристик, то есть генераторов идей, то в какой степени вы являетесь генератором идей?

3. В какой степени вы относите себя к людям решительным?
4. В какой степени ваш конечный «продукт», ваше творение чаще всего отличается от исходного проекта, замысла?
5. Насколько вы способны проявить требовательность и настойчивость, чтобы люди, которые обещали вам что-то, выполнили обещанное?
6. Как часто вам приходится выступать с критическими суждениями в чей-либо адрес?
7. Как часто решение возникающих у вас проблем зависит от вашей энергии и напористости?
8. Какой процент людей в вашем коллективе чаще всего поддерживают вас, ваши инициативы и предложения? (Один балл – около 10%.)
9. Как часто у вас бывает оптимистическое и веселое настроение?
10. Если все проблемы, которые вам приходилось решать за последний год, условно разделить на теоретические и практические, то каков среди них удельный вес практических?
11. Как часто вам приходилось отстаивать свои принципы, убеждения?
12. В какой степени ваша общительность, коммуникабельность способствует решению жизненно важных для вас проблем?
13. Как часто у вас возникают ситуации, когда главную ответственность за решение наиболее сложных проблем и дел в коллективе вам приходится брать на себя?
14. Как часто и в какой степени ваши идеи, проекты удавалось воплощать в жизнь?
15. Как часто вам удается, проявив находчивость и даже предприимчивость, хоть в чем-то опередить своих соперников по работе или учебе?
16. Как много среди ваших друзей и близких людей, считающих вас человеком воспитанным и интеллигентным?
17. Как часто вам в жизни приходилось предпринимать нечто такое, что было воспринято даже вашими друзьями как неожиданность, принципиально новое дело?
18. Как часто вам приходилось коренным образом реформировать свою жизнь или находить принципиально новые подходы в решении старых проблем?

Обробка та інтерпретація результатів методики

На основі сумарного числа набраних балів визначається рівень творчого потенціалу.

<i>Сума балів</i>	<i>Рівні соціальної креативності особистості</i>
18-39	Дуже низький рівень
40-54	Низький
55-69	Нижче середнього
70-84	Трохи нижче середнього
85-99	Середній
100-114	Трохи вище середнього
115-129	Вище середнього
130-142	Високий рівень
143-162	Дуже високий рівень

Методика дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної)

Інструкція. На кожне запитання виберіть і обведіть кружечком відповідь А або Б і перенесіть її після виконання методики в бланк для відповідей.

№	Варіант відповіді	Твердження
1	А	Іноді я даю змогу іншим людям взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання

	Б	Замість того, щоб обговорювати наші розходження, я намагаюсь звернути увагу на те, з чим ми погоджуємося
2	А	Я намагаюсь знайти компромісне вирішення питання
	Б	Я намагаюсь залагодити справу, враховуючи інтереси іншої людини та власні
3	А	Зазвичай я наполегливо намагаюся домогтися свого
	Б	Я намагаюся заспокоїти іншу людину і насамперед зберегти наші стосунки
4	А	Я намагаюсь знайти компромісне рішення
	Б	Іноді я жертвую власними інтересами заради інтересів іншої людини
5	А	Залагоджуючи спірну ситуацію, я весь час намагаюсь знайти підтримку іншої людини
	Б	Я намагаюсь зробити все, щоб уникнути марної напруженості
6	А	Я намагаюсь уникнути неприємностей для себе
	Б	Я намагаюсь домогтися свого
7	А	Я намагаюсь підкласти вирішення спірного питання, щоб потім вирішити його остаточно
	Б	Я вважаю можливим у чомусь поступитися, щоб домогтися іншого
8	А	Зазвичай я наполегливо намагаюся домогтися-свого
	Б	Насамперед я намагаюсь чітко визначити те, з чого складаються всі порушені інтереси й питання
9	А	Гадаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь суперечності
	Б	Я докладаю зусиль, щоб домогтися свого
10	А	Я твердо намагаюся досягти свого
	Б	Я намагаюсь знайти компромісне вирішення питання
11	А	Насамперед я намагаюсь чітко визначити те, з чого складаються всі порушені інтереси й питання
	Б	Я намагаюся заспокоїти свого опонента і насамперед зберегти наші стосунки
12	А	Здебільшого я уникаю займати ту позицію, яка може викликати суперечності
	Б	Я даю змогу співрозмовнику в чомусь не змінювати своєї думки, якщо він також піде мені назустріч
13	А	Я пропоную варіант середньої позиції
	Б	Я наполягаю на тому, щоб усе було зроблено по-моєму
14	А	Я ознайомлюю іншу людину зі своєю точкою зору і цікавлюся її поглядами
	Б	Я намагаюсь продемонструвати іншій людині логіку і переваги моєї точки зору
15	А	Я намагаюсь заспокоїти іншу людину і насамперед зберегти наші стосунки
	Б	Я намагаюсь зробити все необхідне, щоб уникнути напруження
16	А	Я намагаюсь не вразити почуття іншої людини
	Б	Я намагаюсь переконати опонента у перевагах моєї позиції
17	А	Зазвичай я наполегливо намагаюся домогтися свого
	Б	Я намагаюсь зробити все, щоб уникнути марної напруженості
18	А	Якщо це зробить партнера щасливим, я дам йому можливість наполягати на своєму
	Б	Я даю змогу співрозмовнику в чомусь не змінювати своєї думки, якщо він також піде мені назустріч
19	А	Насамперед я намагаюсь чітко визначити те, з чого складаються всі порушені інтереси і спірні питання
	Б	Я намагаюсь відкласти вирішення спірного питання, щоб потім вирішити його остаточно
20	А	Я намагаюсь негайно подолати наші суперечності
	Б	Я намагаюсь найкраще поєднати здобутки і втрати для нас обох
21	А	На переговорах я намагаюсь бути уважним до побажань співрозмовника

	Б	Я завжди схильюся до прямого обговорення проблеми
22	А	Я намагаюся знайти серединну позицію між моїми поглядами і переконаннями іншої людини
	Б	Я відстоюю свої бажання
23	А	Як правило, я турбуюся про те, щоб задовольнити бажання кожного з нас
	Б	Іноді я надаю змогу іншим людям взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання
24	А	Якщо позиція іншої людини здається їй надзвичайно важливою, я намагатимусь піти назустріч таким побажанням
	Б	Я намагаюся переконати партнера дійти компромісу
25	А	Я намагаюся показати іншій людині логіку і переваги моїх поглядів
	Б	На переговорах я намагаюся бути уважним до побажань співрозмовника
26	А	Я пропоную серединний варіант позиції
	Б	Я майже завжди турбуюся про те, щоб задовольнити бажання кожного з нас
27	А	Здебільшого я уникаю займати позицію, яка може викликати суперечності
	Б	Якщо це зробить мого партнера щасливим, я дам йому можливість наполягати на своєму
28	А	Зазвичай я наполегливо намагаюся домогтися свого
	Б	Залагоджуючи спірну ситуацію, я зазвичай намагаюся знайти підтримку іншої людини
29	А	Я пропоную серединний варіант позиції
	б	Гадаю, що не завжди варто хвилюватися через якісь розбіжності
30	А	Я намагаюся не вразити почуттів іншої людини
	Б	Я завжди займаю таку позицію в спірному питанні, щоб ми разом з іншими зацікавленими людьми могли домогтися успіху

Обробка результатів:

Дайте відповідь на кожне запитання тесту. Якщо ваша відповідь (А чи Б) збігається з варіантами в «ключі», позначте знаком +. Кількість балів, набрана учасником опитування за кожного шкалою, дає уявлення про те, наскільки виражена в нього та чи інша форма поведінки в конфліктних ситуаціях.

Ключ до методики дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса (адаптація Н.В. Гришиної)

№	Конкуренція	Співробітництво	Компроміс	Відхід від конфлікту	Пристосування
1				А	Б
2		Б	А		
3	А				Б
4			А		Б
5		А		Б	
6	Б			А	
7			Б	А	

8	А	Б			
9	Б				
10	А		Б		
11		А			Б
12			Б	А	
13	Б		А		
14	Б	А			
15				Б	А
16					А
17				Б	
18			Б		А
19		А		Б	
20		А	Б		
21		Б			А
22	Б		А		
23		А		Б	
24			Б		А
25	А				Б
26		Б	А		
27				А	Б
28	А	Б			
29			А	Б	
30		Б			А

Методика «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка, Н. Головань)

Інструкція: за 5хвилин скласти із даних анограм слова, використавши всі букви анограми та не додаючи інших. Не затримуватись довго.

Необхідний матеріал: анаграми: аалтерк, кожал, дмончеа, шкаач, жаарб, тяха, нусск, кодал, атсен, тивонкр, ракыш, коон, алсть, едмь, анорбз, ыйбле, йовубл, нийис, ылай, саивл, реох, шпаук, шрауг, снируко, едулжко, мниско, ртаника, уакщ, съдьел, тярпилье, улакк, гаспо, кмаабш, олаакш, отлаакш, ааннб, лякооб, омнил, шааинм, згла, аагмуб, памгернет, апрупис, ронт, султ, лыкор, коурс, круа.

Відповіді: тарелка, ложка, чемодан, чашка, баржа, яхта, скунс, лодка, стена, вторник, крыша, окно, сталь, медь, бронза, белый, буйвол, синий, алый, слива, орех, пушка, груша, рисунок, желудок, снимок, картина, щука, сельдь, приятель, кулак, сапог, башмак, калоша, кашалот, банан, яблоко, лимон, машина, глаз, бумага, пергамент, папирус, трон, стул, крыло, сурок, рука.

Обробка даних виконаного завдання. Оцінка роботи досліджуваного проводиться за наступною шкалою:

- 31 слово і більше – гнучке мислення з елементами самобутності, оригінальності;
- 22 – 30 слів – висока гнучкість;
- 17 – 21 слово – хороші показники гнучкості;
- 11 – 16 середні показники гнучкості;
- 10 слів і менше – інертне мислення.

ДОДАТОК Б

**Результати дослідження за методикою діагностики особистісної креативності
(Є. Є. Туник)**

№	С	Шкала									
		Особистісна креативність	Рівень	Схильність до ризику	Рівень	Допитливість	Рівень	Складність	Рівень	Уява	Рівень
1	м	37	Низький	10	Низький	10	Низький	7	Низький	10	Низький
2	ж	48	Низький	18	Середній	10	Низький	9	Низький	11	Низький
3	ж	31	Низький	8	Низький	7	Низький	8	Низький	8	Низький
4	ж	47	Низький	12	Низький	14	Середній	12	Низький	9	Низький
5	ж	55	Середній	15	Середній	13	Середній	14	Середній	13	Середній
6	ж	91	Високий	22	Високий	24	Високий	22	Високий	23	Високий
7	м	89	Високий	22	Високий	21	Високий	25	Високий	21	Високий
8	м	31	Низький	5	Низький	14	Середній	10	Низький	2	Низький
9	ж	42	Низький	16	Середній	8	Низький	5	Низький	13	Середній
10	ж	26	Низький	6	Низький	5	Низький	10	Низький	5	Низький
11	ж	63	Середній	20	Середній	17	Середній	14	Середній	12	Середній
12	ж	70	Середній	16	Середній	22	Високий	15	Середній	17	Середній
13	ж	86	Високий	22	Високий	23	Високий	19	Високий	22	Високий
14	ж	64	Середній	23	Високий	14	Середній	15	Середній	12	Середній
15	ж	52	Середній	14	Середній	20	Середній	8	Низький	10	Низький
16	ж	56	Середній	14	Середній	13	Середній	14	Середній	15	Середній
17	ж	35	Низький	14	Середній	5	Низький	6	Низький	10	Середній
18	ж	54	Середній	18	Середній	8	Низький	15	Середній	13	Середній
19	ж	31	Низький	10	Низький	7	Низький	5	Низький	9	Низький
20	ж	84	Високий	22	Високий	22	Високий	24	Високий	16	Середній
21	м	92	Високий	25	Високий	22	Високий	24	Високий	21	Високий
22	ж	86	Високий	22	Високий	21	Високий	22	Високий	21	Високий
23	ж	54	Середній	14	Середній	17	Середній	19	Середній	4	Низький
24	ж	52	Середній	17	Середній	15	Середній	8	Низький	12	Середній
25	ж	57	Середній	14	Середній	16	Середній	13	Середній	15	Низький
26	м	63	Середній	19	Середній	13	Середній	17	Середній	14	Середній
27	ж	59	Середній	6	Низький	15	Середній	20	Середній	18	Середній
28	ж	59	Середній	11	Низький	17	Середній	15	Середній	16	Середній
29	ж	50	Низький	7	Низький	14	Середній	9	Низький	20	Високий
30	ж	30	Низький	10	Низький	5	Низький	10	Низький	5	Низький
31	ж	62	Середній	16	Середній	21	Середній	13	Середній	12	Середній
32	м	43	Низький	14	Середній	5	Низький	11	Низький	13	Середній
33	ж	61	Середній	19	Середній	14	Середній	13	Середній	15	Середній
34	м	28	Низький	6	Низький	4	Низький	11	Низький	7	Низький
35	ж	60	Середній	20	Середній	12	Середній	15	Високий	13	Середній
36	ж	71	Середній	19	Середній	20	Середній	14	Середній	18	Середній
37	ж	85	Високий	22	Високий	22	Високий	20	Середній	21	Високий
38	ж	57	Середній	22	Високий	18	Середній	13	Середній	4	Низький
39	ж	64	Середній	14	Середній	18	Середній	19	Середній	13	Середній
40	ж	61	Середній	20	Середній	12	Середній	16	Середній	13	Середній

Результати дослідження за методикою «Визначення соціальної креативності» А. Батаршева

№	С	Шкала	
		Соціальна креативність	Рівень
1	м	124	Середній
2	ж	96	Середній
3	ж	124	Середній
4	ж	120	Середній
5	ж	98	Середній
6	ж	118	Середній
7	м	82	Високий
8	м	89	Низький
9	ж	106	Середній
10	ж	100	Середній
11	ж	87	Середній
12	ж	113	Середній
13	ж	117	Високий
14	ж	127	Середній
15	ж	115	Середній
16	ж	120	Середній
17	ж	99	Низький
18	ж	115	Середній
19	ж	95	Середній
20	ж	77	Високий
21	м	103	Середній
22	ж	150	Середній
23	ж	82	Низький
24	ж	96	Середній
25	ж	95	Середній
26	м	88	Середній
27	ж	127	Середній
28	ж	127	Середній
29	ж	121	Низький
30	ж	101	Середній
31	ж	116	Середній
32	м	78	Середній
33	ж	76	Низький
34	м	91	Середній
35	ж	109	Середній
36	ж	108	Низький
37	ж	124	Високий
38	ж	96	Низький
39	ж	109	Середній
40	ж	108	Середній

**Результати дослідження за методикою дослідження стилю поведінки в конфлікті К. Томаса
(адаптація Н. Гришиної)**

№	С	Шкали				
		Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
1	м	9	5	8	4	4
2	ж	8	5	4	9	4
3	ж	0	5	4	11	7
4	ж	6	5	4	9	6
5	ж	2	6	6	9	7
6	ж	7	7	8	4	3
7	м	0	7	9	4	8
8	м	4	4	4	9	8
9	ж	6	3	7	8	6
10	ж	2	7	3	10	8
11	ж	0	7	7	8	7
12	ж	4	4	7	8	7
13	ж	4	4	10	5	7
14	ж	6	6	2	8	6
15	ж	4	1	3	9	8
16	ж	0	5	8	11	6
17	ж	9	1	6	4	6
18	ж	3	3	6	9	8
19	ж	9	5	7	2	7
20	ж	3	6	11	5	5
21	м	3	7	8	7	5
22	ж	7	4	11	4	4
23	ж	1	4	5	10	9
24	ж	6	6	5	7	6
25	ж	5	5	5	7	6
26	м	7	2	6	8	7
27	ж	1	4	7	9	8
28	ж	1	4	7	9	6
29	ж	4	5	4	9	8
30	ж	10	2	7	4	4
31	ж	0	9	8	5	4
32	м	0	7	12	5	6
33	ж	1	5	6	10	8
34	м	9	2	5	7	7
35	ж	6	2	9	6	7
36	ж	3	3	11	6	7
37	ж	5	8	10	3	4
38	ж	0	5	5	11	10
39	ж	6	2	7	6	10
40	ж	3	3	7	6	11

Результати дослідження за методикою «Анаграми» (модифікація тесту Г. Айзенка, Н. Головань)

№	С	Шкала	
		Соціальна креативність	Рівень
1	м	11	Середній
2	ж	5	Низький
3	ж	4	Низький
4	ж	14	Середній
5	ж	11	Середній
6	ж	18	Вище за середній
7	м	22	Високий
8	м	0	Низький
9	ж	0	Низький
10	ж	12	Середній
11	ж	13	Середній
12	ж	11	Середній
13	ж	22	Високий
14	ж	15	Середній
15	ж	11	Середній
16	ж	11	Середній
17	ж	0	Низький
18	ж	16	Середній
19	ж	8	Низький
20	ж	12	Середній
21	м	13	Середній
22	ж	23	Високий
23	ж	7	Низький
24	ж	6	Низький
25	ж	12	Середній
26	м	11	Середній
27	ж	11	Середній
28	ж	0	Низький
29	ж	0	Низький
30	ж	3	Низький
31	ж	0	Низький
32	м	11	Середній
33	ж	16	Середній
34	м	3	Низький
35	ж	13	Середній
36	ж	8	Низький
37	ж	21	Вище за середній
38	ж	6	Низький
39	ж	15	Середній
40	ж	12	Середній

ДОДАТОК В

Дослідження зв'язку компонентів особистісної креативності осіб підліткового віку

Кореляції

			Схильність до ризику	Допитливість	Складність	Уява
Ро Спирмана	Схильність до ризику	Коефіцієнт кореляції	1,000	,639**	,692**	,593**
		Знач. (2-х стороння)	.	,000	,000	,000
		N	40	40	40	40
	Допитливість	Коефіцієнт кореляції	,639**	1,000	,750**	,636**
		Знач. (2-х стороння)	,000	.	,000	,000
		N	40	40	40	40
	Складність	Коефіцієнт кореляції	,692**	,750**	1,000	,608**
		Знач. (2-х стороння)	,000	,000	.	,000
		N	40	40	40	40
	Уява	Коефіцієнт кореляції	,593**	,636**	,608**	1,000
		Знач. (2-х стороння)	,000	,000	,000	.
		N	40	40	40	40

** . Кореляція значима на рівні 0,01 (двостороння)

Дослідження зв'язку стилів поведінки в конфлікті осіб підліткового віку

Кореляції

			Суперництво	Співробітництво	Компроміс	Уникнення	Пристосування
Ро Спирмана	Суперництво	Коефіцієнт кореляції	1,000	-,039	-,036	-,479**	-,515**
		Знач. (2-х стороння)	.	,813	,825	,002	,001
		N	40	40	40	40	40
	Співробітництво	Коефіцієнт кореляції	-,039	1,000	,103	-,082	-,131
		Знач. (2-х стороння)	,813	.	,527	,614	,419
		N	40	40	40	40	40
	Компроміс	Коефіцієнт кореляції	-,036	,103	1,000	-,637**	-,506**
		Знач. (2-х стороння)	,825	,527	.	,000	,001
		N	40	40	40	40	40
	Уникнення	Коефіцієнт кореляції	-,479**	-,082	-,637**	1,000	,488**
		Знач. (2-х стороння)	,002	,614	,000	.	,001
		N	40	40	40	40	40
	Пристосування	Коефіцієнт кореляції	-,515**	-,131	-,506**	,488**	1,000
		Знач. (2-х стороння)	,001	,419	,001	,001	.
		N	40	40	40	40	40

** . Кореляція значима на рівні 0,01 (двостороння)

Дослідження зв'язку особистісної креативності зі стилем поведінки в конфлікті осіб підліткового віку

Кореляції

			Особистісна креативність	Схильність до ризику	Допитливість	Складність	Уява
Ро Спирмана	Суперництво	Коефіцієнт кореляції	-,319*	-,119	-,358*	-,301	-,221
		Знач. (2-х стороння)	,045	,463	,023	,059	,170
		N	40	40	40	40	40
	Співробітництво	Коефіцієнт кореляції	,056	,176	,149	,005	,056
		Знач. (2-х стороння)	,730	,279	,359	,974	,730
		N	40	40	40	40	40
	Компроміс	Коефіцієнт кореляції	,583**	,515**	,462**	,603**	,553**
		Знач. (2-х стороння)	,000	,001	,003	,000	,000
		N	40	40	40	40	40
	Уникнення	Коефіцієнт кореляції	-,226	-,256	-,162	-,177	-,273
		Знач. (2-х стороння)	,162	,111	,317	,275	,088
		N	40	40	40	40	40
	Пристосування	Коефіцієнт кореляції	-,126	-,266	-,093	-,106	-,237
		Знач. (2-х стороння)	,438	,097	,569	,517	,140
		N	40	40	40	40	40

** . Кореляція значима на рівні 0,01 (двостороння).

* . Кореляція значима на рівні 0,05 (двостороння).

Дослідження зв'язку соціальної креативності зі стилем поведінки в конфлікті осіб підліткового віку

Кореляції

			Соціальна креативність
Ро Спирмана	Суперництво	Коефіцієнт кореляції	,090
		Знач. (2-х стороння)	,582
		N	40
	Співробітництво	Коефіцієнт кореляції	,205
		Знач. (2-х стороння)	,205
		N	40
	Компромiс	Коефіцієнт кореляції	,365*
		Знач. (2-х стороння)	,021
		N	40
	Уникнення	Коефіцієнт кореляції	-,322*
		Знач. (2-х стороння)	,043
		N	40
	Пристосування	Коефіцієнт кореляції	-,291
		Знач. (2-х стороння)	,068
		N	40
	Пристосування	Коефіцієнт кореляції	-,291
		Знач. (2-х стороння)	,068

*. Кореляція значима на рівні 0,05 (двостороння).

Дослідження зв'язку гнучкості мислення зі стилем поведінки в конфлікті осіб підліткового віку

Кореляції

			Гнучкість мислення
Ро Спирмана	Суперництво	Коефіцієнт кореляції	-,122
		Знач. (2-х стороння)	,453
		N	40
	Співробітництво	Коефіцієнт кореляції	,111
		Знач. (2-х стороння)	,495
		N	40
	Компромiс	Коефіцієнт кореляції	,423**
		Знач. (2-х стороння)	,007
		N	40
	Уникнення	Коефіцієнт кореляції	-,227
		Знач. (2-х стороння)	,159
		N	40
	Пристосування	Коефіцієнт кореляції	-,043
		Знач. (2-х стороння)	,794
		N	40

** . Кореляція значима на рівні 0,01 (двостороння).